

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Husitská teologická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU V ROZVODU

Social work with a family going through divorce

Vedoucí práce: PhDr. Natálie Dytková

Autor: Radka Wernerová, DiS.

Rok: 2014

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem. Veškerá literatura i další zdroje, z nichž jsem čerpala, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Praze dne.....

Jméno autora.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Natálii Dytkové za pomoc a odborné vedení při zpracování této práce.

ANOTACE:

Práce se zabývá tématem sociální práce s rodinou v rozvodu. Teoretická část se týká třech základních témat – rodina, rozvod a sociální práce s rodinou v rozvodu. Tyto témata jsou v jednotlivých kapitolách podrobněji rozebírány. Charakterizují práci sociálních pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí v rozvodovém řízení. Jádrem empirické části je metodologický postup a výsledky výzkumu. Cílem výzkumu bylo zjistit, jak probíhá práce sociálních pracovníků s rodinami při úpravě poměrů, a vše co je nezbytné k prošetření v rodině sociálními pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí při úpravě poměrů dítěte před a po rozvodu. Výzkum byl realizován formou rozhovoru se šesti sociálními pracovníky na odděleních sociálně právní ochrany dětí.

ABSTRAKT

The thesis deals with social work with families in divorce. The theoretical part covers three main themes - family, divorce and social work with a family in divorce. These topics are discussed in more detail in the various chapters. I characterize the work of social workers of the authority of social and legal protection of children in divorce proceedings. The core of the empirical part is the methodological approach and the results of research. The aim of the research was to find out how does the work of social workers with families proceed in terms of adjustment of family circumstances and all that is necessary to investigate in the family by the social workers of the authority of social and legal protection of children in the treatment of the circumstances of the child before and after the divorce. The research was carried out by an interview with six social workers from the departments of social and legal protection of children.

KLÍČOVÁ SLOVA: rodina, manželství, rozvod, typy rozvodů, formy péče o dítě, orgán sociálně právní ochrany dětí, sociální šetření, děti a rozvod

KEYWORDS: family, marriage, divorce, types of divorce, forms of child care, authority of social and legal protection of children, social investigation, children and divorce

OBSAH

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. RODINA.....	9
1.1 Funkce rodiny	10
1.2 Typologie rodin	12
1.3 Rodičovství	14
1.4 Manželství.....	15
2. ZRUŠENÍ MANŽELSTVÍ ROZVODEM	17
2.1 Vymezení rozvodu	17
2.2 Fáze rozvodu	17
2.2.1 Období ambivalentní	17
2.2.2 Rozvodové období	18
2.2.3 Porozvodové období	21
2.3 Formy péče o dítě.....	22
2.3.1 Společná péče.....	23
2.3.2 Střídavá péče	23
2.3.3 Svěření do péče jednoho z rodičů.....	24
2.3.4 Umístění dítěte do tzv. neutrálního prostředí.....	24
2.4 Typy rozvodů.....	25
2.5 Postavení dítěte v průběhu rozvodu a po něm.....	26
2.6 Syndrom zavrženého rodiče	28
2.7 Rozvodovost v České republice.....	29
3. SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU V ROZVODU.....	31
3.1 SOCIÁLNĚ - PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	31
3.1.1 Komu je sociálně právní ochrana poskytována	32
3.1.2 Orgány sociálně – právní ochrany dětí	33
3.2 Sociálně právní ochrana dětí v rozvodové situaci	33
3.2.1 Průběh sociálního šetření v rodině.....	34
3.2.2 Specifika komunikace s rodiči a dětmi při řešení rozpadu rodiny	35
3.2.3 Případová rodinná konference	36

3.3	Odborné poradenské služby	37
3.3.1	Rodinná terapie.....	37
3.3.2	Mediace	38
3.3.3	Asistence při styku rodičů s dítětem	40
3.3.4	Psychologické poradenství	40
	PRAKTICKÁ ČÁST	38
4.	VÝZKUM.....	38
4.1	Cíl výzkumu	38
4.2	Výzkumná metoda	39
4.2.1	Metodika rozhovoru	40
4.2.2	Polostrukturovaný rozhovor	41
5.	VÝZKUMNÁ ČÁST	42
5.1	Výzkumný vzorek	42
5.2	Analýza dat / Vyhodnocení výsledků	43
5.2.1	Kontakt s rodinou prostřednictvím sociálního šetření	43
5.2.2	Děti a rozvod	46
5.2.3	Metody práce a využívané služby pracovníků OSPOD.....	48
5.3	Shrnutí praktické části	49
	ZÁVĚR	51
	SEZNAM LITERATURY.....	55
	SEZNAM PŘÍLOH.....	58

SEZNAM ZKRATEK

ČSÚ – Český statistický úřad

ČR – Česká republika

FO – Fyzická osoba

PO – Právnická osoba

OZ – Občanský zákoník

o.s.ř. – Občanský soudní řád

SPOD – Sociálně právní ochrana dětí

OSPOD – Oddělení sociálně právní ochrany dětí

MÚ – Městský úřad

SZR – Syndrom zavrženého rodiče

ČSFR - Česká a Slovenská Federativní Republika

ÚVOD

„přestali jste být partnery, zůstáváte však nadále rodiči.“

Zdeněk Matějček, 1986

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala téma: Sociální práce s rodinou v rozvodu. Můj hlavní zájem o toto zvolené téma je současná problematika rodiny procházející rozvodem, problematika péče o nezletilé děti pro dobu po rozvodu a problematika styku s rodiči, jimž děti nebyly do výchovy svěřeny. Snažím se vytyčit důležitost sociálních pracovníků oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále „OSPOD“), kteří by měli na základě sociálních šetření posoudit dostatečnou nebo naopak nedostatečnou péči o děti a na tomto základě vynést posudek, který bude po té předložen soudu. Ochrana dětí, jejich případné svěření do péče jednoho z rodičů, společné či střídavé péče, svěření do rukou státu či jiné osoby než jejich rodičů, by mělo být nejdůležitějším parametrem jejich rozhodnutí. Psychický stav dětí je dle mého mínění závislý právě na klidu a pohodě v rodině a děti ovlivňuje na celý život. Stejně důležité je rozhodnutí, zda bude brán v potaz i názor dítěte nebo jestli s ním bude posouváno podobně jako figurkou na šachovnici. Dle Úmluvy o právech dítěte a Listiny základních práv a svobod má dítě právo vyjádřit se k záležitostem, které se jej týkají a v nichž je rozhodováno o něm samotném.

Hlavním cílem teoretické části je přiblížit sociální práci s rodinou v rozvodu. Vycházím v nového občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.¹ (dále jen „OZ“), platného od 1.1.2014. Nejprve se budu zabývat vymezením pojmu rodiny, její typologií, funkčností, pojmem rodičovství a manželství. Navazuji kapitolou samotného rozvodu a jeho vymezením. Zde popisují fáze, formy a typy rozvodu, charakterizují postavení dítěte v jeho průběhu a po něm, uvádím syndrom zavrženého rodiče a ve stručnosti se věnuji rozvodovosti v České republice dle Českého statistického úřadu. V poslední kapitole přibližuji sociální práci s rodinou během rozvodu. Zde uvádím, co zahrnuje sociálně právní ochrana dětí, popisují, komu je sociálně právní pomoc poskytována a jaké jsou orgány právní ochrany. Navazuji kapitolou

¹ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

sociálně právní ochrany dětí v rozvodové situaci, kterou charakterizují podrobněji. Zde se zabývám tím, jak je sociálně právní pomoc využívána při rozvodovém řízení. Pokračuji průběhem sociálního šetření, specifiky komunikace s rodinou, která řeší rozdělení rodiny, a uvádím případovou rodinnou konferenci. Teoretickou část završuji charakteristikou odborných poradenských služeb, které lze v práci s rodinou v rozvodu využít.

V praktické části se věnuji výzkumu, který jsem realizovala na MÚ Prahy 2, Prahy 6, Prahy 7 a MÚ v Telči na odděleních sociálně-právní ochrany dětí. Vzhledem k tématu práce jsem zvolila kvalitativní výzkumnou metodu polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky tohoto oddělení. Definuji zde cíl praktické části, který spočíval v ověření základní položené výzkumné otázky práce, která zní: *„Co je nezbytné k prošetření v rodině sociálními pracovníky OSPODU při úpravě poměrů dítěte před a po rozvodu.“* Dále se snažím zjistit, jak probíhá práce sociálních pracovníků s rodinami při úpravě poměrů před i po rozvodu, průběh sociálního šetření, jakož i nejčastější problémy při úpravě poměrů. Zároveň také zkoumám, jaké metody sociální pracovníce využívají, s jakými odborníky či institucemi spolupracují a jakým způsobem probíhá rozhovor s dětmi při rozvodovém řízení (jeho přesné zaměření). Popisuji zde, výzkumnou metodu kvalitativního výzkumu a metodiku rozhovoru. Dále charakterizuji výzkumný vzorek, pracovávám a vyhodnocuji samotný výzkum. Závěr praktické části zakončuji shrnutím získaných výsledků.

TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

Pojem rodina nelze jasně definovat, každý si pod tímto pojmem představí něco jiného, ale pro každého z nás je to první přirozené společenské prostředí, do něhož vstupujeme. Od narození se v ní osobnost formuje, v rodině prožíváme všechny fáze života. V dřívějších dobách byla rodina definována jako svazek, který schválila církev nebo stát a byl tvořen pouty pokrevního příbuzenství mezi dětmi a rodiči. V současnosti je rodina zkratkou pro rodinné soužití blízkých osob čili příbuzenství, které vznikne sňatkem či narozením dětí. Podstatou soužití je citová vazba mezi nimi.

„Rodina je malá, primární, neformální sociální skupina, kterou tvoří jedinci spojeni pokrevními, manželskými a adoptivními vztahy“²

Rodina je o mnoho křehčí a menší, než tomu bývalo dříve. Rodina je i přes vysoký nárůst rozvodů vzhledem k počtu sňatků nejvýznamnějším opěrným bodem a institucí v socializaci člověka. Nejdůležitější změnou, která v nukleární rodině proběhla, je reprodukční aktivita, tedy pokles porodnosti zároveň se snížením počtu dětí v rodině. Přibývá počet svobodných matek i počet dobrovolně bezdětných. Roste věk uzavření prvního sňatku a častější jsou sňatky opakované. Průměrný věk, kdy se partneři rozhodnou vstoupit do manželství, se zvyšuje, také se zvyšuje počet nesezdaných párů a matek vychovávajících děti bez manžela. Rodičovství se odkládá na pozdější věk.

Rodina je i instituce, která je formována civilizací, kulturou i společností. Ve většině známých společností je rodina hlavním činitelem socializace. Každá kultura se vyznačuje různorodými přístupy k výchově dětí, velmi tedy záleží na tom, jaké má daná kultura zvyklosti. Lidé prodlužují svou existenci tím, že přivedou na svět vlastní děti.

Émile Durkheim tvrdí, že „ke své rodině máme pevný vztah jen proto, že máme pevný vztah k osobě svého otce, matky, k osobě své ženy a dětí.“³ „Podle Talcotta Parsonce ztratila moderní rodina mnohé ze svých dřívějších funkcí, které převzali jiné instituce.“⁴

² KVAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*, Olomouc: vydavatelství univerzity Palackého Olomouc, 1996. ISBN 80-7067-669-8 str. 27

³ SINGLY, Francois de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: PORTÁL, 1999. ISBN 80-7178-249-1 str. 11

⁴ SINGLY, Francois de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: PORTÁL, 1999. ISBN 80-7178-249-1 str. 20

..Rodinu současnosti je možno považovat za institucionalizovaný sociální útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby.“⁵

Kramer (1980) vymezuje rodinu takto: „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálním manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když je např. o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“⁶

1.1 Funkce rodiny

Souhrnem jednotlivých funkcí lze charakterizovat určitý stav, ke kterému rodina dospěla během historického vývoje. Funkce určují, co společnost momentálně od rodiny očekává. Požadavky na rodinu v současné době narůstají a rodina je ne vždy dostatečně plní. Jednotlivé funkce rodiny od sebe nelze oddělovat, protože se navzájem ovlivňují a prolínají. Zda rodina funkce přijme, je závislé na kulturní a mravní úrovni členů rodiny a ekonomické situaci dané rodiny. Matějček (1989) vymezuje funkce rodiny jako zajištění citového zázemí členů rodiny a přípravu dětí na život ve společnosti, do které se narodili.

V současné literatuře se rozlišují tyto následující funkce.

Biologicko – reprodukční

Tato funkce je jedním z důvodů, aby rodina vůbec začala existovat. Předpokládá, že rodina zajišťuje reprodukci rodu a vytváří podmínky pro biologický vývoj členů rodiny. Hraje také velmi důležitou roli v manželském životě. Reprodukci bychom neměli chápat pouze jako plazení dětí, ale i jako duchovní obnovu společnosti. Ve vyspělejších zemích chápou biologicko – reprodukční funkci jako překážku v seberealizaci jedinců a jejich profesního růstu. Porucha této funkce nastane v případě, že se v rodině děti z určitých důvodů nerodí nebo se rodí děti s postižením.

⁵ KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: PAIDO, 2001. ISBN 80-7315-004-2 str. 78

⁶ SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: PORTÁL, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2 str. 22

Ekonomicko – zabezpečovací

V rozvoji ekonomického systému společnosti je rodina chápána jako významný prvek. Tato funkce má v nejširším svém smyslu poskytovat pocit životní jistoty. Rodina by měla uspokojovat materiální potřeby svých členů a hmotně je zabezpečovat. Pokud se rodiče nechtějí, nebo nemohou zapojit do pracovního procesu a nezabezpečují prostředky k životu, nastává porucha této funkce. V současnosti je rodina ve většině případů závislá na výrobní činnosti společnosti na rozdíl od minulosti, kdy byla rodina samostatnou výrobní jednotkou. Některé prvky výroby si i dnešní rodina udržuje a to činnostmi, které se podílejí na hmotném zabezpečení rodiny. Jsou to činnosti, které nejsou povinnostmi, ale koníčkem, například záliby, stravování, oblékání, úklid. V posledních desetiletích nastal určitý posun rodiny do formy samostatné výrobní jednotky v podobě rodinných firem. Dle § 700 odst. 1 OZ⁷ se za rodinný závod považuje závod, ve kterém společně pracují manželé nebo alespoň jeden z manželů i jejich příbuzní až do třetího stupně, nebo osoby s manžely sešvagřené až do druhého stupně, a který je ve vlastnictví některé z těchto osob. Na ty z nich, kteří trvale pracují pro rodinu nebo pro rodinný závod, se hledí jako na členy rodiny zúčastněné na provozu rodinného závodu. O zásadních otázkách rozhodují všichni členové a nebere se ohled na vlastnictví nebo spoluvlastnictví. I když nejsou práva a povinnosti členů rodiny v rodinném závodu upraveny smlouvou, podílejí se na jeho provozu a zisku.

Emocionální

Základem emocionálního vztahu v rodině je kladný vztah mezi ženou a mužem. Výchova v rodině je realizována s hlubokým citem k dětem, s intenzivním zájmem o jejich potřeby. Důležitá je potřeba zázemí, podpory, pomoci. Rodina by spolu měla sdílet zážitky, společné rituály, důvěřovat si. Nepřítomnost této funkce může narušit funkci biologicko – reprodukční, ovlivňuje ale i ostatní funkce rodiny.

Socializačně výchovnou

Rodina jako první poskytuje dítěti základní orientaci ve svém okolí. V rodině se učí přizpůsobovat se okolí, učí se osvojovat základní návyky a způsoby chování. Rodina dělá vše potřebné pro plynulé zařazení do společnosti. Rodiče dětem předávají své vědomosti a znalosti, aby obstávaly v okolním světě. Děti v rodičích obvykle vidí vzor a spoustu toho od

⁷ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

nich přejímají. Rodina také působí jako prevence před nežádoucími sociálními jevy. V socializačním a výchovném procesu se jedinec sám přetváří a modifikuje v negativním i pozitivním smyslu. Dynamika rodiny tvoří nenahraditelné prostředí pro formování osobnosti, postojů k okolnímu světu i k sobě samému, formuje se tedy vlastní Já. V současnosti některé rodiny očekávají, že tuto funkci za ně budou plnit vzdělávací instituce a profesionální přístup pedagogů. Skutečnosti jako rozvod rodičů, neformální manželství nebo střídavá výchova významně oslabují výchovnou funkci. Porucha této funkce ve vztahu k dítěti znamená, že rodiče nemohou, nedovedou nebo nechtějí o dítě pečovat.

1.2 Typologie rodin

Současná literatura uvádí dělení rodiny z pohledu funkčnosti a celistvosti.

Z hlediska funkčnosti dělíme rodinu na:

Rodina funkční

Funkční rodina plní veškeré své funkce a nevykazuje v nich žádnou poruchu. Je zde zajištěn dobrý vývoj dítěte a veškeré dění v rodině je směřováno ku prospěchu dítěte. I dospělí členové se ve funkční rodině cítí dobře a mají v ní své zázemí. Objevují se zde samozřejmě také běžné konflikty, ale rodina je schopna je řešit na základě vzájemně dobré komunikace.

„Členové rodiny na sebe berou ohledy a respektují se. Tyto rodiny jsou charakteristické pevnou aliancí mezi rodiči, kterou žádný vnější vliv nedokáže trvale ohrozit. V rodině je jasná hierarchie odpovědnosti. V rodině existuje rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení.“⁸

Zdravá rodina se projevuje soudržností a spoluprací mezi členy rodiny, respektem, otevřenou komunikací, schopností a dovedností řešit a překonávat konfliktní situace. Takových rodin je v běžné populaci valná většina, až 85 %.

⁸ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3 přepracované vydání. Praha: sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9

Rodina dysfunkční

Dysfunkční rodina je rodina tzv. narušená. Vyskytují se zde vážnější poruchy funkcí rodiny. Dysfunkční rodina neuspokojuje fyziologické, psychické, ekonomické a sociální potřeby svých členů. Tyto poruchy mohou ohrožovat a poškozovat rodinu jako celek, ale především vývoj a prospěch dítěte. Rodina není po většinu času schopna tyto poruchy sama zvládnout a je nutná pomoc. Rodina může využít zdrojů, jakými jsou: širší rodina, osoby z místní komunity, dobrovolníci, profesionálové působící v sociálních službách a orgány samosprávy a státu. U dysfunkční rodiny je nutné rozhodnout, kam až tuto rodinu podporovat a odkdy se postavit proti ní v zájmu dítěte. Do dysfunkčních rodin zahrnujeme mezi jinými právě rodiny, které procházejí rozvodem.

Afunkční rodina

Charakteristické pro tento typ rodiny je, že jako celek přestává plnit svůj základní účel. Pro dítě je taková rodina škodlivá, působí asocializačně, někdy ohrožuje dítě na zdraví, nebo i na životě. Sanace takové rodiny bývá většinou v tomto případě bezpředmětná. Jediným řešením bývá odebrání dítěte z rodiny a umístění do rodiny náhradní.

Z hlediska celistvosti dělíme rodinu na:

Rodina nukleární

Také bývá označována jako základní či jádrová. Skládá se z rodičů - otce a matky a jejich vlastních či adoptovaných dětí žijících ve stejné domácnosti.

Rodina neúplná

Nejčastějším typem neúplné rodiny je rodina po rozvodu. Nejčastěji zůstávají děti s matkou a otec žije na jiném místě. O jeho kontaktu s dětmi rozhoduje soud. Rodiny s jedním rodičem v současné době představují stále častější typ rodiny. Přetížením povinností jednoho z rodičů může dojít k tomu, že není schopen poskytovat dítěti dostatečnou oporu, a proto se může zhoršit vztah mezi ním a dětmi. Může nastat zvýšený stres, emoční distres, změny v sebepojetí. Velkým problémem bývá i finanční zajištění, zaměstnání a vedení domácnosti. Nepřítomnost otce v rodině má veliký vliv na dítě, mohou nastat poruchy v jeho vývoji a chování. Otec je totiž vzorem síly, autority. Dalším typem neúplné rodiny mohou být rodiny vzniklé rozchodem, ovdověním, adoptí dítěte osamělou ženou, nebo narozením dítěte mimo manželství. S takovými typy rodin pracují sociální pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Rodina rozšířená

Do rozšířené rodiny zahrnujeme příbuzenstvo, patří sem třígenerační rodiny, které sdílejí jednu domácnost. V současné době je nedostatek autonomie prarodičovské generace považován za problém, neboť. V minulosti bylo automatické, že v rozvodové krizi se rozvedený rodič vracel zpátky ke svým rodičům a mohl se opět dostat do pozice staršího dítěte.

Rodina doplněná

Model doplněné rodiny je modelem se složitou sítí vztahů mezi partnery a dětmi, dětmi partnerů a jejich vzájemných vztahů, eventuálně partnerových rodičů a dětí. Role otce partnerky bývá náročnější, protože je od ní očekávána role matky, která je velmi náročná. Doplněné rodiny nemají většinou definován přesně pojem domov, pro tyto děti může být domov u obou biologických rodičů. Velmi komplikovaná může být proto například domluva oslav narozenin, svátků a trávení prázdnin.

1.3 Rodičovství

„Rodičovství je významným projevem generativity dospělého věku, ale i specifickým způsobem naplnění intimity, protože umožňuje vznik výlučné, hluboké citové vazby, většinou přetrvávající po celý život. Rodičovství je považováno za zcela přirozené, ne-li samozřejmé vyústění manželství, je jedním z hlavních důvodů k jeho uzavření. Může být zdrojem psychosociálního obohacení, ale zároveň představuje velkou životní zátěž.“⁹

Rodičovská zodpovědnost je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě jako je ochrana jeho zdraví, tělesný, mravní, citový a rozumový vývoj a spravování jeho jmění. Dle § 865 odst. 1 OZ¹⁰ rodičovská odpovědnost náleží stejně oběma rodičům. Má ji každý rodič, jestliže jí nebyl zbaven. Rodičovství zahrnuje všechny typy chování rodiče vůči dítěti. Správné rodičovství by mělo být milující, stálé, bezpečné, pečující či ochranné, mělo by vytvářet zároveň i dobré podmínky pro učení a pro utváření vlastní osobnosti Rodičovské

⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II, dospělost a stáří*. Praha: nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80- 246-1318-5 str. 108

¹⁰ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírká zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

chování je založené na vrozené bázi. Rodičovská role je nadřazená, protože rodič je dominantní autoritou a dítě je na něm závislé. Rodičovská role není vratná a je specifickou a nezrušitelnou vazbou i vzhledem k partnerovi, a mění díky ní i jejich životní styl, protože zahrnuje řadu povinností a omezení. Současný mladý člověk se zamýšlí nad rodičovstvím až po dokončení vzdělávání, poté si chce budovat kariéru. Roli zde hraje i pocit finanční či emocionální jistoty a připravenosti. V České republice se v současné době rodí 1/3 dětí osamělým matkám nebo partnerům, kteří neuzavřeli manželství. „Kromě slábnutí tradičního modelu rodiny jako zázemí dítěte pro start do života je dalším znepokojivým trendem (zejména ve většině evropských zemí) nízká fertilita. Počty starých v populaci těchto zemí strmě narůstají, kdežto počty narozených dětí už v nich nestačí populaci reprodukovat.“¹¹.

1.4 Manželství

Dle § 655 OZ¹² je manželství trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc. Manželství vznikne svobodným a úplným souhlasem muže a ženy, že spolu vstupují do manželství. Dle §687 odst. 2 OZ¹³ manželé si jsou navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.

Manželství je nejstarší sociální instituce, je státem podporováno prostřednictvím jeho sociální politiky. Stát očekává, že manželé budou vychovávat děti a budou s příbuznými mít takový vztah, aby státu nepřidělával žádné starosti. Manželství je totiž i smlouvou široké rodiny, smlouvou přírody a genů. Přírodou je hlavně dáno, aby lidé měli potomstvo. Dle § 687 odst. 2 OZ¹⁴ jsou si manželé navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si

¹¹ MATOUŠEK, Oldřich, Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: PORTÁL, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8

¹² ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

¹³ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

¹⁴ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

věrní, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.

Manželství je smlouvou mezi občany a státem a oddává je či rozvádí úředník státu. Vznikají jím nové bytosti, to jsou děti, a nová zřízení, to je domov, který by měl být pro rodinu bezpečným prostředím. Uzavřením manželství nastává změna většiny sociálních vztahů mezi oběma manžely. Mění se vztahy s původní rodinou, je třeba se připravit na zvládnutí vztahu s partnerovými rodiči a dalšími příbuznými. Manželství je intimním párovým vztahem, jehož důležitou funkcí je vytvoření zázemí. Během manželství se utvářejí povahové vlastnosti partnerů, osobnost se vyvíjí a vzájemně se sobě navzájem přizpůsobují. Každá rodina si postupem času vytvoří i vlastní jazyk. Partneri od sebe očekávají, že se budou navzájem potřebovat, aby se cítili komplexními. Nastává potřeba seberealizace a potřeba otevřené budoucnosti. Tvoří se i obranné reakce na určité nepříjemné chování druhého partnera, tím se partner může stát i nepřítelem. Dle E. Berneho ve smyslu komunikační hry se „boj s nepřítelem však může stát zajímavou „hrou.“¹⁵ V manželství by mělo dojít k vyléčení traumat z raných let. Promítnou se v něm obrany, které se lidé na určité trauma vytvořili. Rozvod je v takovém případě často reaktivací časných traumat, tedy nedostatečném pocitu jistoty. Manžele také očekávají, že spolu budou bok po boku až do stáří žít v harmonii. Možný (2001) však uvádí, že „stabilitu manželství našich současníků ohrožuje proti minulosti výrazně prodloužená průměrná délka života.“¹⁶

¹⁵ MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-022-X str. 62

¹⁶ MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-022-X str. 62

2. ZRUŠENÍ MANŽELSTVÍ ROZVODEM

2.1 Vymezení rozvodu

Rozvod je právní úkon, kterým se ukončuje manželství dvou lidí. Zanikají jím práva a povinnosti, které mezi sebou manželé měli, ale nezanikají povinnosti, které mají ke svým dětem. Dle § 755 OZ¹⁷ manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení. V posledním desetiletí je stabilní počet rozvodů kolem 30 tisíc za rok. Rozvodem v České republice končí polovina manželství.

Průběh rozvodu je pro účastníky veliké trauma s dlouholetými následky ekonomickými, psychickými a sociálními. Rozvod patří k nejbolestivějším a nejkomplikovanějším životním událostem v životě člověka. Přetrvávají se vazby a ruší se vědomí návaznosti života. Rozvod je stresová situace narušující rovnováhu partnerů a odráží se v životě dětí. Je vyústěním roků života v nespokojeném, nešťastném a konfliktním vztahu. Manželství může narušovat kombinace různých problémů, jejich závažnost a délka trvání. Hlavními příčinami rozvodů bývá změna osobnosti, rozdílnost v zájmech a názorech, ustrnutí v emocionálním vývoji jednoho z partnerů. Vztah nemusí unést zátěž rodičovství, zaměstnání, stárnutí či nemoci. Dále může být příčinou nevěra, závislost (alkohol, práce, hráčství, drogy) a domácí násilí. Zdravý rozvod představuje civilizované a plánované ukončení společného soužití, které je šetrné k rodičům i dětem.

2.2 Fáze rozvodu

2.2.1 Období ambivalentní

„Plaňava (1989) charakterizuje předrozvodové období jako protahovanou manželskou krizi s narůstajícím rozvodovým potenciálem.“¹⁸ Pozorujeme pokles či vymezení veškeré spolupráce ve všech oblastech mezi partnery. Manželé se sobě vyhýbají, jsou zde poruchy

¹⁷ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbirka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

¹⁸ KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská terapie*. 4. vydání. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-77367-048-8 str. 204

v oblasti soužití, pokles intimity, stereotyp, hádky, mlčení. Může se už objevit i ovlivňování dětí a rozvod visí ve vzduchu. Někdy se pokouší vztah napravit například společnou dovolenou a společně tráveným volným časem a prověřují tím svoji motivaci ve vztahu dále pokračovat. Pokud manželé spolu chtějí setrvat, mohou se také obrátit na odbornou pomoc, jakou je poradenství či terapie. Je to období, ve kterém je snaha ještě vztah zachránit. Úloha sociálního pracovníka v tomto období může spočívat v poradenské a informační činnosti, návštěvě rodiny, kde poskytuje informace, sleduje psychiku dítěte, sleduje citovou atmosféru a vztahy jednotlivých členů v rodině. Nabízí i další odbornou pomoc, jakou je např. poradenství či terapie. Toto období je nekritičtější ve smyslu citového odpoutání se od partnera. Pozorujeme pokles či vymezení veškeré spolupráce ve všech oblastech mezi partnery..

2.2.2 Rozvodové období

Rozvodové období se časově vymezuje podáním návrhu na rozvod a ukončením rozvodového řízení. Odbornou pomoc rodiče využívají v rozvodovém řízení zejména u sporného rozvodu. Obávají se, že děti prožívají to, co oni, a chtějí je od toho chránit. Nastupuje stres a hledání opory. Dítě by mělo být informováno o situaci v rodině. Je důležité, aby tuto situaci umělo pojmenovat a vysvětlit. Cílem poradenství či terapie je zvládnutí negativních emocí, jako jsou pocity lítosti, smutku, viny a zlosti. Manželský terapeut by měl rozumět problematice dětského věku, dětské psychoterapii i rodinné terapii. Terapeut by měl klienta podporovat, aby se se ztrátou vyrovnal a dopomoci mu, aby si dokázal vytvořit nové cíle. Terapeut by měl vést partnery k tomu, aby spolu dokázali spolupracovat a hlavně se dohodnout. Měli by dokázat potlačit negativní emoce v otázce řešení věčných problémů – majetkovém rozdělení, placení výživného, péči o děti a upravení styku s dítětem. Terapeut se dále snaží o to, aby si dítě zachovalo úctu k oběma rodičům, nemělo pocity zavržení a vědomí, že je to jeho vina. Rodiče by si díky terapii měli uvědomit, že selhání manželské role není selhání role rodičovské. Partner, který je opouštěn, prochází stádiem popření, kdy se ve většině případů snaží rozvodu zabránit. Následuje stádium zoufalství a hněvu, kdy propadá depresím a je naštvaný na sebe, partnera i na své okolí. Dále následuje stádium vyjednávání, kdy je opouštěný partner schopen přistoupit na ústupky a je připraven na vyjednávání a spolupráci. Pokračuje stádium deprese, kdy se vzdává všech snah a ústupků a rezignuje. Posledním stádiem je stádium vyrovnání, kdy se opouštěný partner se situací smíruje. Délka trvání každého stádia je velmi individuální.

Dojde-li k rozhodnutí o rozvodu, nastává další situace a tou je rozhodnutí, jaký typ rozvodu partneri zvolí. Soud zjišťuje existenci rozvratu manželství a jeho příčiny. Dle Českého právního úřadu rozlišujeme rozvod smluvený, sporný tzv. klasický a sankční.

Smluvený rozvod

Smluvený rozvod je upraven v § 757 OZ¹⁹. V případě, že manželství trvá nejméně jeden rok, manželé spolu alespoň šest měsíců nežijí a soud dojde k závěru, že tvrzení manželů je shodné a pravdivé a s rozvodem oba souhlasí, soud manželství rozvede, aniž by zjišťoval příčiny rozvratu manželství. Návrh na rozvod podává jeden z manželů a druhý se k návrhu na rozvod písemně připojuje. Manželství musí být hluboce a trvale rozvráceno, už nelze čekat jeho obnovu. Soud je povinen manželství rozvést, pokud manželé předloží rozhodnutí opatrovnického soudu o schválení jejich dohody o úpravě poměrů k nezletilému dítěti pro dobu po rozvodu. Dále musí předložit písemné smlouvy s úředně ověřenými podpisy upravující vypořádání výživného, vzájemné vypořádání společného bydlení a majetkových vztahů pro dobu po rozvodu. Dohoda o úpravě poměrů k nezletilým dětem obsahuje společné rozhodnutí, komu bude dítě po rozvodu svěřeno do výchovy, zda bude probíhat střídavá, nebo společná výchova, a stanovenou výši výživného. Dohoda nemusí obsahovat úpravu styku dítěte s tím z rodičů, kterému dítě do výchovy svěřeno nebylo. V případě, že nastane situace, kdy styk s rodičem je narušen, nebo mu druhý rodič, kterému je dítě svěřeno do výchovy, brání bezdůvodně ve styku, soud styk upraví. K dohodě o úpravě styku se také vyjadřuje opatrovník nezletilého dítěte, tím zpravidla bývá sociální pracovník odboru sociálně právní ochrany dětí. Sociální pracovník by neměl souhlasit s takovou dohodou, která by byla v rozporu se zájmem dítěte. Pracovník předkládá soudu po prošetření situace dohodu v opatrovnickém řízení. Soud poté dohodu schválí, nebo ne. V případě, že ji neschválí, soud manželství nerozvede, i když jsou ostatní podmínky smluveného rozvodu splněny. Soud může schválit dohodu rodičů, pokud jejich dohoda o výkonu rodičovské odpovědnosti je v souladu se zájmem dítěte. Pokud jsou podmínky pro rozvod splněny, soud dále otázku příčiny rozvratu manželství nezkoumá. Nesporný rozvod je pro partnery výhodný z toho důvodu, že trvá kratší dobu, řeší se zde podstatné záležitosti.

¹⁹ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

Sporný rozvod

Sporný rozvod je tzv. klasický. Rozvod ve většině případů probíhá ve dvou etapách. V případě, že mají manželé nezletilé děti, probíhá opatrovnické řízení, ve kterém soud rozhoduje o úpravě poměrů dítěte pro dobu po rozvodu. Poté následuje občanskoprávní řízení, ve kterém soud rozhodne o návrhu na rozvod manželství. Ten, kdo rozvod navrhuje, musí prokázat, že manželství je hluboce a trvale rozvráceno a dále se nepředpokládá, že by se manželské soužití obnovilo. Druhý z manželů bývá soudem vyzván, ale se k návrhu písemně vyjádřil. Oba manželé musí předložit důkazy a potvrdit své tvrzení. Pokud soud uzná, že manželství je hluboce a trvale rozvráceno, musí ještě zkoumat, zda není rozvod v rozporu se zájmem nezletilých dětí. Soud manželství nepovolí v případě trvání zvláštních důvodů, mezi které patří invalidita dítěte, jeho psychická či fyzická porucha vyžadující péči obou rodičů. Výsledkem rozvodového řízení je pouhé rozhodnutí soudu, zda návrh na rozvod zamítá, nebo schvaluje. O majetkovém a bytovém vypořádání se nerozhoduje. Sporný rozvod je náročný po stránce časové, finanční a lidské, dochází i k vyhrocení emocí.

Sankční rozvod

Sankční rozvod je upraven v § 577 odst. 2 OZ²⁰. „Návrhu na rozvod, s nímž nesouhlasí manžel, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel a jemuž by byla rozvodem způsobena zvlášť závažná újma, soud nevyhoví, pokud mimořádné okolnosti svědčí pro zachování manželství. Jestliže však manželé spolu nežijí po dobu delší než tři roky, soud manželství rozvede, jsou-li splněny podmínky pro rozvod – tedy manželství je tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití.“²¹ Soud by měl prozkoumat, zda opravdu došlo k porušení manželských povinností. Závažnou újmu se rozumí újma ekonomická či zdravotní. To že spolu manželé nežijí, znamená, že nesmí společně bydlet, tvoří intimní a majetkové společenství. Soud může rozvedenému manželovi přiznat proti jeho bývalému manželovi výživné jako vyživovací

²⁰ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

²¹ SMITH, Heather . *Děti a rozvod*. Praha: PORTÁL, 2004. ISBN 80-7178-906-2 str.165

povinnost mezi manželi. Lze ji stanovit nejdéle na dobu tří let. V případě, že manželé mají nezletilé děti a soud manželství nakonec rozvede, musí být upraveny poměry nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

2.2.3 Porozvodové období

Cílem terapie v tomto období je dosažení stability a samostatného života. Člověk po rozchodu se propracovává několika stádii psychické reakce na rozvod. Od beznaděje, zoufalství, bezmoci, vzteku, výčitek ze selhání přes pochybnosti o vlastních hodnotách, apatii, omezení kontaktů ve společnosti až do stavu, kdy se znovu adaptuje a uzná rozvod jako nevyhnutelné řešení. Největším problémem v porozvodovém řízení je pokračující konflikt mezi bývalými manželi. Porozvodová péče je zkouškou rodičovské zralosti a zodpovědnosti bývalých rodičů. Měli by dát dítěti najevo, že se o něj chtějí a dokáží postarat, i když spolu momentálně už nežijí. Krátce po rozvodu je situace stejně silná jako při samotném rozvodu. Rozvod je dlouhodobý proces, který ovlivňuje i rodinné příslušníky. Při zdravém rozchodu je důležité si projít citovým odpoutáním, dokázat znovu obnovit a rozvíjet sociální vazby a stanovit rozsah nových rodičovských rolí. Po rozvodu se u dospělého projevuje pocit prázdnoty z důvodu rozpadu rodiny a ztráty přátel. Je důležité, aby se obnovily vztahy s původní rodinou a starými přáteli. Děti si také procházejí procesem odlučování od toho, na co byly zvyklé a co pro ně bylo běžné. Je pro ně složité se v této nové situaci zorientovat, ale je důležité, aby se na novou situaci adaptovaly. Je důležité jim oznámit, že stará struktura rodiny zanikla a s rodiči už se budou vídat pouze odděleně. Pro ně je tento stav o mnoho náročnější než pro dospělé. Po rozvodu je důležité, aby dítě mělo s oběma rodiči častý kontakt, aby se na nově vzniklou situaci co nejlépe adaptovalo. „Podle Dytrycha a spolupracovníků (1981) je jako nejvýhodnější takový styk, který není přesně vymezen, kdy se může otec s dítětem stýkat (po dohodě s matkou) kdykoliv má na dítě čas nebo kdykoliv to dítě potřebuje.“²² Rodiče by dále měli zůstat rodiči a spolupracovat spolu. Cílem je vybudovat nový rodinný systém, který bude fungovat. Rodiče mohou uzavřít znovu sňatek a tím vznikne nový rodinný systém s novými pravidly. Úplná porozvodová adaptace trvá průměru 2 – 5 let. Úspěšné dokončení

²² KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská terapie*. 4. vydání. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-77367-048-8 str. 207

vzájemného psychického odpoutání manželů, při němž se dbá o ochranu duševní rovnováhy dětí je psychorozvod. Psychorozvod je sled na sebe navazujících procesů, během kterého se manželé i děti vyrovnávají s rozpadem manželství tak, aby se co nejvíce zmírnily ztráty a život se stal po rozvodu uspokojivý. Tento proces obvykle trvá jeden až tři roky, během kterého se partneři od sebe odpoutávají, začínají si budovat nový životní styl a utváří se porozvodové osobnostní identity.

2.3 Formy péče o dítě

Ještě před rozhodnutím o rozvodu manželství soud rozhoduje, jak bude každý z rodičů o dítě pečovat. Dle § 907 odst. 1 OZ²³ soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, do střídavé nebo do společné péče, soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Rodiče by si měli zjistit dostupné formy uspořádání a zvolit tu, která bude pro jejich rodinu ta nejvhodnější. Při uspořádání péče o dítě je důležité dodržování určitých pravidel, která se týkají především pravidelnosti, řádu a četnosti styku, důležité je i prostředí a možnost regulovat frekvenci a míru styku dítěte s rodičem. Rodiče by měli mít jasno v otázce dohledu v oblasti učení, pravidla pro svátky, narozeniny a prázdniny. Dále by si měli ujasnit požadavky, které na děti budou klást, zvolit styl výchovy a směr rozvoje dítěte. Při rozhodování o porozvodovém uspořádání péče se bere v potaz i to, jak probíhala péče o dítě do doby před rozvodem, schopnost a kvalita komunikace mezi rodiči, konkrétní představy o výchově každého z rodičů, přání a postoje dítěte a školní a zájmová činnost dítěte. Posuzování osobnostních charakteristik obou rodičů je součástí šetření sociálního pracovníka, který se zaměřuje především na zjišťování citové a psychosociální zralosti, na poruchy osobnosti, emoční stabilitu a labilitu, odolnost vůči stresu a sklony k agresivnímu chování. Pokud posouzení sociálních pracovníků nestačí, přistupuje soud k provedení znaleckých posudků, které provádí psycholog nebo psychiatr. Na základě toho soud svěřuje dítě do péče rodiče.

Podle Úmluvy o právech dítěte se každému dítěti, které je schopno formulovat své názory, poskytuje možnost, aby bylo slyšeno v každém soudním či právním řízení, které se ho přímo, nebo nepřímo týká. Dítě má právo obdržet veškeré informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím, které rodiče učiní v každém řízení, ve kterých se o něm

²³ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

rozhoduje. Občanský zákoník uvedený v platnost od 1. ledna 2014 ukládá rodičům povinnost, aby před každým rozhodnutím, které se týká zájmu dítěte, mu sdělili vše, co potřebuje vědět k tomu, aby si utvořilo vlastní názor. Minimální věková hranice, kdy je to povinností rodičů a dítě je schopno informaci přijmout, je dána novým OZ a to dosažením dvanácti let dítěte. (§ 867 OZ) ²⁴.

2.3.1 Společná péče

Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili a byli k tomu způsobilí. Soud při svěřování dítěte do společné péče rozhoduje v zájmu dítěte. Při společné péči se rodiče ve výchově střídají, ale intervaly střídání nejsou soudně pevně stanoveny. Jde v podstatě o schválení stávajícího stavu, kdy výchova funguje a nepotřebuje změnu. Tím pádem soud nerozhoduje o vyživovací povinnosti ani o úpravě styku. Rozhodnutí o svěřením do společné výchovy nebývá příliš obvyklé, je možné v případě, že rodiče nadále i po rozvodu zůstávají žít společně v jednom domě a zachovávají model společného hospodaření nebo v případě, že děti jsou už blízko zletilosti a žijí se sami. V rozhodování o jejich výchově se upřednostňuje i to, zda by dítěti zůstalo stejné zázemí, co se týče školy, mimoškolních aktivit a kamarádů.

2.3.2 Střídavá péče

Střídavá péče je vhodná v případě, kdy se rodiče na ní dobrovolně dohodnou a navzájem se tolerují. V případě, že se s porozvodovou situací dokázali vyrovnat a dokáží spolu komunikovat s respektem a úctou. Společně se shodnou na výchově, která má řád a jasná pravidla. Od rodičů se vyžaduje osobnostní a citová zralost a priority orientované především k zájmu dítěte. Ústavní soud České republiky dospěl v konkrétním rozhodnutí (nález ÚS ČR číslo I. ÚS 48/04 ze dne 27. Ledna 2005) k závěru, že „Svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných.“²⁵ Při střídavé výchově soud vymezuje práva a povinnosti obou

²⁴ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

²⁵ PRŮCHOVÁ, Bohumila., NOVÁK, Tomáš. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3 str. 68

rodičů ve střídajících se úsecích. Aby byla střídavá péče realizována, je zde podmínkou blízkost bydlišť obou rodičů, protože je důležité, aby dítě docházelo do stejné školy a mohlo nadále pokračovat v mimoškolních aktivitách, které doposud realizovalo. Mezi pozitivum střídavé péče patří zejména udržení láskyplného a smysluplného vztahu s oběma rodiči i po jejich rozvodu a to je velmi důležité v procesu adaptace dítěte. Při zajišťování střídavé péče lze využívat služeb mediačních, asistenčních a terapeutických center, psychologických poraden a poraden pro manželské a mezilidské vztahy.

2.3.3 Svěření do péče jednoho z rodičů

Při svěřování do péče jednoho z rodičů soud bere ohled na osobnost dítěte, jeho vlohy, schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem. Zjišťuje životní poměry rodičů, jaké má dítě zázemí a jak je citově orientováno. Sleduje výchovné schopnosti rodičů a budoucí výchovné prostředí, citovou vazbu k sourozencům a prarodičům a dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Bere v úvahu i to, který z rodičů se o dítě staral a u kterého má lepší předpoklady pro zdravý a úspěšný vývoj dítěte. Soud bere ohledy i na to, jak se dokáží rodiče dohodnout na výchově dítěte navzájem. Rodič, kterému dítě není svěřeno do péče, má právo na pravidelnou informovanost o dítěti, má právo se podílet na jeho výchově a informovat se u lékaře na jeho zdravotní stav. Když by nastala situace, že by jeden z rodičů druhému bránil ve styku, je bránícímu rodiči uložena pokuta až 50 000 Kč. Dále mu může být nařízeno setkání s mediátorem v rozsahu tří hodiny nebo se přistupuje k asistovanému styku. Co se týče zákazu styku s rodičem, děje se tak pouze v krajních případech, kdy soud styk rodiče omezí nebo úplně zakáže. Děje se tak v případě ohrožení zdravého vývoje dítěte, zneužívání nebo zanedbávání péče.

2.3.4 Umístění dítěte do tzv. neutrálního prostředí

Může nastat situace, kdy jsou rodičovské konflikty tak rozsáhlé, že je velmi problematické se dohodnout, kdo bude o dítě pečovat. Je problematické předávání dítěte druhému rodiči, nebo se objeví manipulativní chování proti druhému rodiči. To může vyústit v rozhodnutí, že soud svěří dítě do tzv. neutrálního prostředí. Proto bývají děti umisťovány do diagnostických ústavů, ústavních zařízení, do zařízení vyžadující okamžitou pomoc a někdy i do zdravotnických zařízení, jakými jsou psychiatrické léčebny či ozdravovny. Pro dítě tento

typ zařízení není příliš vhodný a může se stát, že dítě to bere jako trest, obviňuje se a ještě více se zatvrdí. V těchto případech je vhodná práce s rodiči formou nařízené terapie či mediace. Při počátečním řešení těchto konfliktů může být nařízeno i asistované předávání, kdy je přítomen odborník – sociální pracovník, či psycholog, který předávání profesionálně vede a navazuje kontakt dítěte s rodičem a popřípadě tlumí hádky rodičů. Pokud by však všechny způsoby řešení konfliktu selhaly, dítě se raději umísťuje do péče prarodičů, nebo jiné vhodné fyzické osoby, popřípadě do péče profesionálních pěstounů.

2.4 Typy rozvodů

Opuštění partnera, aniž by byla navázána silnější vazba

Tento typ rozvodu nevyvolává intenzivní emoční reakce. Lze ho spíše vidět u manželství velmi mladých lidí, nebo i u lidí staršího věku, kteří manželství uzavřeli velmi brzo po seznámení pod nějakým tlakem. První krize jsou spojeny s nároky rodinného života. Dvojice je zaskočena požadavky, které k soužití patří. Nastává ponorková nemoc toho partnera, který tráví převážně čas doma sám s dítětem. Řešením často bývá i nevěra, která pak ústí v rozvod. V České republice se první vlna rozvodů, v druhé polovině devadesátých let 20. století, rozšířila na období 2 – 14 let po svatbě. Jako důvod se jeví skutečnost, že jednak partneři uzavírají sňatek ve vyšším věku a dále se projevují ekonomické závazky, kterými se naopak mladá rodina zatěžuje. Tento typ manželů mívá děti školního věku.

Odmítnutí partnera, protože se u něj projeví předtím málo zřetelné rysy

Po určité době může nastat situace, kdy se partner jeví jako alkoholik, gambler, žárlivec, podvodník, workoholik, násilník, nekomunikuje a nejeví zájem. Doba, kdy je partner schopen tyto rysy přehlížet, je různé dlouhá. Partner pocítuje, že už je situace pro něj nepřijatelná. Druhý partner se chová autoritativně nebo nejeví zájem o děti. „Odmítnutí partnera je vždy výsledkem interakce, tedy toho, jak je chování jednoho z manželů interpretováno druhým manželem. Specifická citlivost jednoho z manželů na jisté druhy chování může druhého manžela jako vhodný protějšek diskvalifikovat a i v případech, kdy odborník na posuzování

psychických poruch žádnou anomálii u odmítaného partnera neshledává.“²⁶ V takovém případě je důvodem k rozvodu exces v chování partnera. Partner, který je vystaven takovému nepřijatelnému chování, se na takové chování může někdy i adaptovat a vytvořit si určitou obranu. Je zřejmé, že rozvod nejhůř nesou právě dospívající děti.

Vyčerpání vztahu

Vyčerpání vztahu v době, kdy už jsou děti dospělé, je tzv. druhá rozvodová vlna. Manželé jsou spolu nejméně 20 let a děti odešly z domova. Partneri se najednou nemají o koho starat, začínají se nudit a prožívají syndrom prázdného hnízda. Rozvádějící se dospělí jsou v druhé polovině svého života a založit si novou rodinu není tolik pravděpodobné. Jsou omezené profesními a vztahovými vazbami nebo zdravotním stavem.

2.5 Postavení dítěte v průběhu rozvodu a po něm

Rozvod rodičů je pro dítě velmi náročnou situací, dítě prožívá pocity viny a má potřebu mít oba rodiče u sebe. Dítě chce mít v rozvádějících se rodičích jistotu, chce být emočně zakotveno. Dítě potřebuje komunikovat s oběma rodiči a vědět, že je také oběma rodiči milováno. Většinou se nestává, že by se podařilo děti držet mimo dosah rodičovských konfliktů. Aby ale byl dopad na děti co nejmenší, je důležité, aby dokázalo přijmout rozchod rodičů a nebylo přítomno často jejich konfliktům. Po odchodu rodiče z rodiny s ním dítě ztrácí každodenní kontakt. V případě, že rodinu opustí muž, trpí tím jak dcera, tak syn, dcera z důvodu probouzejícího se ženství, syn z důvodu napodobování a rozvoje mužství. Rodič, který si bere děti pouze na víkendy nebo na pár dní v měsíci, většinou dítě nevychová, ale pouze ho zabavuje. Děti, které si prošly rozvodovým řízením a žijí pouze s jedním rodičem, mají v průměru více poruch chování, zhoršují se ve škole, mají těžší společenskou adaptaci, nízké sebevědomí a patrné jsou i problémy ve vztahu ke svým vrstevníkům. U dětí mohou nastat a zpravidla i nastávají psychosomatické symptomy v podobě nevolností, bolestí břicha, hlavy a poruch spánku. U menších dětí to mohou být i regresivní projevy v podobě šišlání nebo pomočování. Reakce dítěte se odvíjí od jeho věkové kategorie a důležité je i to, jak na ně reaguje jeho okolí.

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich a kol. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-022-X str. 62

Jednou z variant, jak tomu předejít, je ta, že rodiče o rozvodu děti informují a ujistí je, že kontakt s oběma rodiči bude zachován. Rodiče se domluví na střídavé péči, udržují pravidelný kontakt s dítětem a nezatahují ho do rozvodového řízení. Je to pro děti ta nejlepší varianta. Dítě na druhou stranu bývá i nástrojem pomsty rodičů, je proti rodiči popuzováno a je mu i zakázáno od druhého rodiče například něco přijmout. Jedná se syndrom odvrženého dítěte. Rodič brání v kontaktu dítěte s druhým rodičem a dítě je pak stresováno. Rodič může dokonce bývalého partnera obviňovat z nevhodného zacházení či zneužívání dítěte.

Rodič, který se nemůže smířit s rozvodem, využívá dítěte jako stébla poslední naděje. Neustále druhého rodiče kontaktuje se sebemenším problémem, dítěti dává roli tzv. prostředníka, neboť bývalí rodiče spolu nejsou schopni komunikovat a využívají k tomu své dítě. Pro dítě to bývá nepříjemné, ale může stát, že si na to zvykne a začne toho využívat ve svůj prospěch. Může nastat i situace, kdy se dítě stane náhradním partnerem pro jednoho z rodičů. Rodič si dítěti neustále stěžuje, vylévá srdce a postupně se pro něj stává překážkou při pokusech navázat kontakt s dospělým partnerem. Opačná situace nastává, když jsou rodiče zahlceni svými problémy a dítě zanedbávají. Může pak dojít k tomu, že se dítě bouří a začne překračovat zákon, to musí poté řešit státní orgány.

Zdeněk Matějček prokázal, že se děti nejhůře vyrovnávají s rozvodem rodičů v době kolem puberty, tj. v době středního školního věku. U chlapců je pravděpodobnější reakcí smutek, neurotické projevy nebo jiné poruchy chování. Dívky se snaží proti rozvodu častěji v rámci svých omezených možností bojovat. Chlapci obtížněji než dívky přijímají nového partnera matky a častěji mají problémy v soužití s ním.²⁷

Dospívající jsou velice zranitelní, protože začínají chápat svět dospělých. Mohou mít obavu, že sami v budoucnosti nedokáží navázat důvěrný vztah. Je důležité, aby jim rodiče naslouchali, dodržovali pravidla a nezklamali jejich očekávání. U chlapců bývá typickou reakcí smutek, neurotické projevy a změny v chování. Dívky se snaží se situací bojovat, někdy mívají pocit, že při odmítnutí otcem začnou nenávidět všechny muže. Děti v celém průběhu rozvodu mají pocity popření, smutku, ztráty, osamělosti, deprese, vzteku, viny, úzkosti, strachu, zmatku, strachu z budoucnosti a může se také projevit závist ve vztahu k úplným rodinám. Pokud se děti z rozchodu rodičů zotavili, je naprosto zásadní kvalita

²⁷ PRŮCHOVÁ, Bohumila., NOVÁK, Tomáš. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3 str. 56

rodičovské péče. „Budoucnost se jeví slibně jedině tehdy, mají-li děti pocit, že jsou důležité pro oba rodiče, že je oba rodiče podporují a milují.“²⁸ Důležitým faktorem je i skutečnost, že rodiče přestali děti vystavovat vzájemnému nepřátelství a u dětí odezněl strach. V takovém případě děti mohou těžké období snadněji přežít a dívat se do budoucnosti s důvěrou a naději.

Mezi nejdůležitější faktory, které ovlivňují z dlouhodobého hlediska adaptaci dítěte na rozvod, patří množství konfliktů mezi rodiči za přítomnosti dítěte. Je důležité, aby dítě u konfliktů mezi rodiči nebylo vůbec přítomno. Dětem nejvíce ubližuje pokračující konflikt mezi rodiči, který není prozatím vyřešen. Rodiče by neměli nikdy žádat děti, aby byly prostředníky v předávání zpráv druhému rodiči. Měli by dávat dítěti najevo, že si může s druhým z rodičů užít a měli by mu pomáhat, aby s druhým rodičem mělo zdravý vztah.

2.6 Syndrom zavrženého rodiče

Syndrom zavrženého rodiče (dále jen SZR) je častým jevem při rozvodových a porozvodových sporech. Je vyústěním manipulace tzv. programujícího rodiče, který cíleně pomlouvá rodiče druhého. Výsledkem manipulace je, že dítě následně vnímá jednoho rodiče jako zcela kladného a druhého jako zcela záporného. Dítěti tímto chováním působí újmu v emocionálním vývoji a k druhému rodiči postupně začíná zaujímat nenávistný postoj. Dítě je přesvědčeno, že je rodič zlý a špatný. Může se ale stát, že se začne chovat narušeně k jiným autoritám a snižuje se sociální diferenciací. Jeho osobnost je pochroumaná a tato událost ho poznamenává na celý život. Takový rodič, který je tzv. programující, svému okolí lže a informace podává zkresleně, druhého rodiče pomlouvá. Tuto informaci si dítě do paměti vštípí, začíná se bránit návštěvám zavrhaného rodiče, jakémukoliv kontaktu s ním a odmítá ho informovat i o školním prospěchu. Dítě vázané na programujícího rodiče je velmi citlivé a učenlivé. V porozvodových sporech může dojít k výskytu falešných obvinění z týrání a zneužívání druhým rodičem. Může docházet i k častým návštěvám u lékaře a poukazování na špatný zdravotní stav po návštěvě druhého rodiče. „Čím je dítě závislejší na programujícím rodiči, tím více projevuje nenávist k druhému rodiči, resp. Musí ji projevovat, aby se

²⁸ SMITH, Heather . *Děti a rozvod*. Praha: PORTÁL, 2004. ISBN 80-7178-906-2 str. 58

zavděčilo rodiči, na kterém je závislé, a neztratilo jeho lásku.“²⁹ Programující rodič je motivován pomstou, ochranou dítěte, obává se toho, aby se bývalý partner o něm nedozvěděl žádné informace, motivuje se potřebou mít nepřítele, aby nemusel za své chyby obviňovat sám sebe a má strach, že by dítě mohlo začít dávat přednost druhému partnerovi.

Při SZR je terapie velice obtížná. Důležitá je včasná diagnostika a ochota programujícího rodiče tento problém řešit. V přípravné fázi je důležité se dohodnout na ochotě spolupracovat s poradnou, OSPODEM, soudem, včetně vymezení sankcí. Pokud programující rodič přistoupí na rodinnou psychoterapii, měl by ho vést terapeut, který má v této problematice dostačující znalosti. Je důležité každý případ důkladně prošetřit. Samotné zjištění SZR však není dostačujícím důvodem, aby nastala změna v uspořádání péče o dítě.

2.7 Rozvodovost v České republice

Návrh na rozvod ve dvou třetinách podávají ženy. V současnosti dochází obvykle k rozvodu do 10 let od uzavření manželství a nejčastěji už po 3–4 letech. Co se týče druhých manželství, dochází k nim přibližně 5 let po rozvodu. Druhá manželství končí stejně často, nebo i častěji rozvodem, a to ještě o 2 roky dříve než v případě prvního manželství.

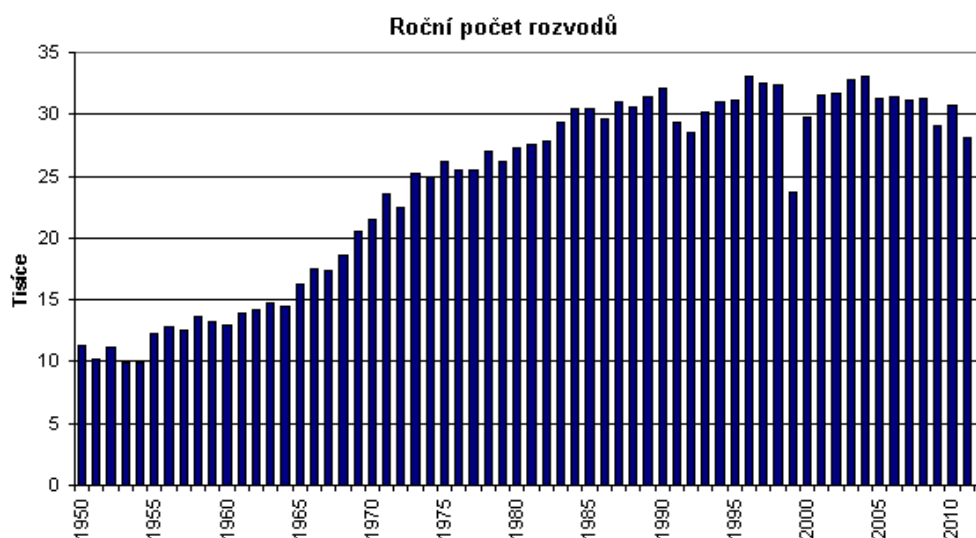
Dle českého statistického úřadu bylo k roku 2012 rozvedeno 26 402 manželství, tedy o 1,7 tisíce méně než v předchozím roce. Naposledy byla taková nízká roční rozvodovost v 70. letech 20. století. Výkyvy v počtu rozvodů jsou obvykle důsledkem legislativních změn. Změnou, která se projevila v poklesu počtu rozvodů, byla novela Zákona o rodině z 90. let 20. století, a to zákon č. 91/1998 Sb., který upravoval mimo jiné i podmínky pro rozvod manželství s nezletilými dětmi.

Pokud to vezmeme z pohledu počtu rozvodů, v roce 2012 se jednalo v 72% o první rozvod u obou manželů, v 11% šlo o opakovaný rozvod obou rozvedených dvojic a v 17% to byla kombinace, kdy pro jednoho z partnerů to byl první rozvod a pro druhého opakovaný. S rostoucím zastoupením rozvodů dlouhotrvajících manželství a v poslední době také nízkou úrovní plodností se snižovalo zastoupení rozvedených manželství s nezletilými dětmi. V roce 2012 se jednalo o 57,5 % takových rozvodů, přičemž před 20 lety to bylo 71,7 %. V roce

²⁹ VRTIŠKOVÁ, Marie. *Teorie a metody sociální práce II.* 2. vydání. Brno: Tribun EU, 2011. ISBN 978 -80-263-0017-5 str.

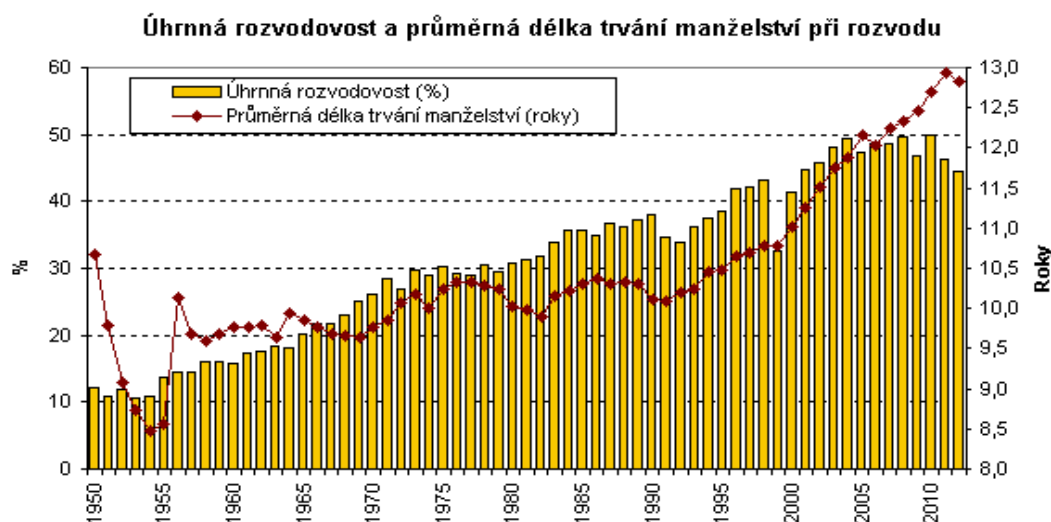
2012 připadlo průměrně 1,5 dítěte na jeden rozvádějící se pár s nezletilými dětmi, což je dlouhodobě stabilní průměr. Průměrná délka trvání manželství v roce 2012 činila 12,8 let, což ve srovnání s obdobím na počátku 90. let 20. století je nárůst o 2,6 roku.

Tabulka č. 1 Roční počet rozvodů

Zdroj: ČSÚ³⁰

Tabulka č. 2. Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu

Zdroj: ČSÚ³¹

³⁰ Rozvodovost. [online]. Praha. Český statistický úřad, 2013. [cit. 30. března.2014]. Dostupné z < <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

3. SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU V ROZVODU

3.1 SOCIÁLNĚ - PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

V České republice jsou státními orgány péče o dítě oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále „OSPOD“) v obcích s rozšířenou působností. Prověřují případy špatného zacházení rodičů nebo dalších pečujících osob s dětmi, navrhuje nová opatření včetně omezení, zbavují a pozastavují rodičovskou odpovědnost a navrhuje ústavní výchovu. Vydávají rozhodnutí, že rodič se o dítě nezajímá a tudíž je možné, aby dítě osvojil někdo jiný i bez souhlasu rodičů. Pracovník OSPODU je kolizním opatrovníkem dítěte v době rozvodů rodičů. Zároveň sleduje výkon ústavní a ochranné výchovy dětí, navštěvuje i neplnoleté osoby ve věznicích a účastní se projednávání trestních věcí u dětí a nezletilých.

Sociálně-právní ochrana dětí je zakotvena v Úmluvě o právech dítěte.³² Je to nejvýznamnější dokument v oblasti ochrany práv dítěte. V roce 1991 byla úmluva ratifikována ČSFR a následně byla převzata v ČR (zákon č. 104/1991 Sb.). Tato úmluva posiluje postavení dítěte ve společnosti a vyzdvihuje nutnost jeho ochrany.

Sociálně právní ochrana dětí je ošetřena v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.³³

Sociálně-právní ochrana zahrnuje zajištění práva dítěte na život a jeho příznivý vývoj, řádnou výchovu, ochranu opodstatněných zájmů dítěte a ochrany jeho jmění. Dále působení, které směřuje k obnovení narušených funkcí v rodině a zabezpečuje náhradní rodinné prostředí pro dítě, které trvale či dočasně nemůže být vychováváno ve vlastní rodině. Podstatou sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte podle § 5 zákona.³⁴ Sociálně

³¹ Rozvodovost. [online]. Praha. Český statistický úřad, 2013. [cit. 30. března 2014]. Dostupné z < <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

³² ČESKO. Zákon č. 104 ze dne 6. února 1991, úmluva o ochraně dítěte. In: Sbírka zákonů České republiky, 1991. ISSN 1211-1244

³³ ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, 1999. ISSN 1211-1244

³⁴ ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, 1999. ISSN 1211-1244

právní ochrana je poskytována všem dětem bez rozdílu, je bezplatná a je poskytována všem nezletilým dětem. Za ochranu zdravého fyzického, psychického a mravního vývoje je odpovědný stát, ale nenahrazuje odpovědnost rodičů a jejich plnění povinností. Dále se zabývá principem preventivního působení na rodinné vztahy, zaměřuje se na ochranu dětí před sociálně patologickými jevy, bere ohled na kontinuitu ve výchově dítěte a jeho jazykový, kulturní, náboženský a etnický původ. Nezbytné je i brát ohled na princip subsidiarity v případě osvojení dítěte do ciziny. OSPOD má povinnost sledovat výkon ústavní a ochranné výchovy. Důležitá je i sanace rodin.

3.1.1. Komu je sociálně právní ochrana poskytována

Sociálně právní ochrana se poskytuje nezletilým osobám (mladším 18 let), kteří se nachází na území České republiky bez ohledu na státní občanství. Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., v § 6 odst. 1³⁵ vymezuje okruh dětí, na které se sociálně-právní ochrana orientuje. Typické jsou situace, v nichž se jedná se o děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti, které plynou z rodičovské odpovědnosti nebo nevykonávají či zneužívají práv, které plynou z této zodpovědnosti. Dále se jedná o děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a pokud tato osoba řádně neplní povinnosti, které plynou ze svěřením dítěte do péče. Děti, které žijí zahálčivým, nemravným životem. Zameškávají školní docházku, nepracují, konzumují alkohol či jiné návykové látky, žijí se prostitutací, spáchali trestný čin. Děti, které opakovaně utíkají od rodičů nebo jiných osob, které jsou zodpovědné za jejich vývoj. Děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, lidskou důstojnost, jmění či podezření ze spáchání tohoto činu, pokud jsou tyto skutečnosti dlouhodobého charakteru anebo takové intenzity, že negativně ovlivňují vývoj dětí anebo jsou jeho příčinou. Děti, které jsou opakovaně umisťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči na základě žádosti rodičů či odpovědných osob za výchovu dítěte. Děti ohrožovány násilím mezi rodiči či dalšími fyzickými osobami a děti, které žádají o azyl při odloučení od svých rodičů či odpovědných osob za jejich výchovu.

³⁵ ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: Sbíрка zákonů České republiky, 1999. ISSN 1211-1244

3.2.2 Orgány sociálně – právní ochrany dětí

K poskytování SPO dětem existují specializované orgány, které určuje zákon o SPO v § 4 odst. 1 a vymezuje jejich působnost.³⁶ Patří mezi ně obecní úřady obcí s rozšířenou působností, které zahrnují městské úřady, magistráty, úřady městských obvodů a v Praze úřady pověřených městských částí. Obecní úřady, Újezdni úřady, Krajské úřady, které řeší celý proces zprostředkování náhradní rodinné péče, udělují pověření k výkonu SPO dětí právníckými (dále „PO“) či fyzickými (dále „FO“) osobami, plní funkci nadřízeného kontrolního orgánu a odvolacího orgánu ve vztahu k obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Ministerstvo práce a sociálních věcí se zabývá péčí o rodinu a ohrožené děti. Poskytuje právní úpravu a řídí výkon státní správy na úseku SPO dětí vydáváním právních předpisů a směrnic. Také zaujímá funkci kontrolního a odvolacího orgánu ve vztahu ke krajskému úřadu a zajišťuje evidenci FO a PO pověřených výkonem sociálně právní ochrany dětí. Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí je správním úřadem s celostátní působností a řeší otázky ochrany dětí ve vztahu k cizině. Úřad je podřízen ministerstvu práce a sociálních věcí, Úřad práce ČR (jeho krajské pobočky).

3.2 Sociálně právní ochrana dětí v rozvodové situaci

K práci na OSPODU je k dispozici málo odborné literatury, proto jsem čerpala hlavně z internetových zdrojů ministerstva práce a sociálních věcí. Rozvod je bolestnou a zraňující zkušeností hlavně pro děti, zároveň je ale pro děti škodlivé, když žijí v neustálé nepohodě, stresu, napětí, nedostatku lásky. Činnost OSPODU se zaměřuje na ochranu práv dítěte, na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu. Ochraňuje jeho zájmy, jmění a obnovuje narušené funkce rodiny. Základním úkolem OSPODU je v první řadě ochrana zájmů dítěte. Dítě má právo na pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči. Soud rozhoduje o úpravě poměru nezletilých dětí. Hlavním úkolem sociálních pracovníků je sledovat situaci ohroženého dítěte a v případě problému využít nápravná opatření. První věc, kterou sociální pracovník provádí, je rozhovor s oběma rodiči. Zaměřuje se na to, aby byly dodržovány dohody mezi nimi a aby bylo dodržováno soudní rozhodnutí. V případě, že se rodiče dostanou v průběhu rozvodu do vzájemné kolize a ani jeden není schopný zastupovat zájmy nezletilého dítěte, je soudem ustanoven kolizní opatrovník. Vybraný pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí se

³⁶ ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: Sbíрка zákonů České republiky, 1999. ISSN 1211-1244

s případem seznámí, je v přímém kontaktu s rodiči dítěte, provádí šetření a dítě zastupuje ve všech soudních jednáních. Pracovník však nemá pravomoc závazně rozhodovat, ale jeho činnost přispívá k urovnání konfliktů mezi rodiči. Soud také zohledňuje názor sociálního pracovníka, protože má možnost do případu více proniknout. Někdy je vhodné nabídnout využití služeb odborného zařízení či odborníka. OSPOD s konkrétním specializovaným nebo odborným poradenským zařízením může navázat kontrakt o vzájemné spolupráci a navzájem si o klientech předávat informace. V situaci, kdy sociální pracovník klientům doporučí či nařídí takovou spolupráci, průběžně si vyžaduje nové zprávy, které eviduje, a navrhuje další postup spolupráce s rodinou.

OSPOD bývá většinou první institucí, kterou rodiče kontaktují v případě, že nezletilé dítě bylo svěřeno do péče druhého rodiče a vyskytují se problémy při styku s dítětem. Sociální pracovník je v roli prostředníka a snaží se o dodržování režimu styku, který je uzavřen mimosoudní dohodou. Opatrovník soudu také připravuje podklady, které v průběhu práce s rodinou zjistil. Do zprávy zahrnuje zprávy o výchovných poměrech a předpokladech, o prostředí, ve kterém děti i rodiče žijí. Je s rodiči i dětmi v kontaktu a provádí návštěvy v rodině. Dokončenou zprávu odesílá soudu a na konci může podat návrh na řešení situace. U soudu je opatrovník přítomen a může přizvat i odborníka z oboru psychiatrie a psychologie. Každému dítěti, kterému byl přidělen opatrovník v řízení o výkon rodičovské odpovědnosti, vede úřad spisovou dokumentaci. Dokumentace obsahuje osobní údaje dítěte i rodičů, výchovné poměry a jednání rodičů, kopie, které byly podány soudu, písemná vyhotovení.

3.2.1 Průběh sociálního šetření v rodině

Při sociálním šetření v problematice úpravy práv a povinností rodičů k nezletilému dítěti pracovník prošetřuje skutečné poměry v rodině návštěvou obou rodičů. Udělá si objektivní posudek a provádí šetření ohledně možnosti jejich péče. Prošetřuje poměry obou rodičů stejným způsobem. Zkoumá jejich možnosti a schopnosti týkající se osobní péče o dítě a zjišťuje, do jaké míry se na výchově podílely i další osoby. Seznamuje se s prací obou rodičů a jejich časovými možnostmi. Mapuje bytovou situaci, zda má dítě vlastní pokoj a místo na hraní. V případě, že má jeden z rodičů nového partnera, je nutné zjistit jeho vztah k dítěti a popřípadě i vztah dítěte k jeho dětem, tedy novým sourozencům. Pracovník se snaží zjistit, jaké má dítě představy do budoucna, s kým si přeje bydlet a z jakého důvodu. Dále zjišťuje i jeho postoj k takové změně a vazbu na dosavadní prostředí, školu, kamarády atd. V případě,

že by mohlo dojít k rozdělení sourozenců, zjišťuje se i jejich postoj a případné dopady, které tímto mohou nastat.

3.2.2 Specifika komunikace s rodiči a dětmi při řešení rozpadu rodiny

Sociální pracovník, který řeší spor rodičů o dítě s rodinou, která se rozpadá, se opírá o určité zásady. V první řadě, pokud je to možné, vede rodiče k tomu, aby druhému rodiči neodepírali jeho rodičovské schopnosti. Motivuje rodiče, aby si dokázali přiznat, že druhý rodič má také právo projevovat lásku k dítěti a dovolit mu to. Pokud je to v zájmu dítěte, důkladně rodičům vysvětluje, že dítě potřebuje kontakt s oběma rodiči a je důležité, aby si uvědomili, že děti potřebují ke správnému vývoji jak vzor matky, tak vzor otce. Pracovník rodiče podporuje v řešení jejich problému, a tím zmírňuje dopad rozvodu na děti. Je dobré rodičům naznačit, že citové vydírání a vyhrožování rodičů navzájem však nejvíce zasáhne samotné dítě, kterému to může způsobit psychickou újmu. Rodiče také musí pochopit, že informace by si měli sdělovat mezi sebou a nedělat si z dítěte prostředníka v posílání vzkazů.

Sociální pracovník by se měl při práci s rodinou vyvarovat moralizování a neměl by hodnotit názory klientů. Neměl by se chovat dominantně a povýšeně a měl by prosazovat zájmy obou stran stejnou měrou.

Styl práce sociálních pracovníků, kteří se snaží nalézt společné řešení situace ve prospěch dětí, probíhá následovně. Při prvním seznámení s případem rodičů, kteří se rozcházejí, je dobré si sjednat první schůzku s rodiči odděleně a navodit důvěrnou atmosféru. Je dobré zvolit správný čas a místo, aby schůzka byla úspěšná. Při rozhovoru je dobré dávat najevo, že klienta poslouchá, reflektuje a dává zpětnou vazbu, kterou se ujišťuje, že správně rozumí tomu, co si klient myslí. Oba rodiče by měli vypovědět svůj příběh. Pracovník poté formuluje řešení problému rodičů tak, aby byl přijatelný pro oba, a zároveň vytyčí oblasti vzájemné shody. Snaží se ponechávat rodiče v dobrém světle při vědomí, že mají nad situací nadhled. Pracovník by měl pokládat otevřené otázky vedoucí k zamyšlení a měl by volit správná slova. Snaží se nalézat podstatné znaky konfliktů. Získané informace sumarizuje, objasňuje a naznačuje, že problémy jsou řešitelné. Využívá technik aktivního naslouchání, jakými jsou povzbuzování, objasňování, parafrázování, zrcadlení pocitů, shrnutí, oceňování.. Měl by se vyvarovat příkazů, poučování, napomínání, unikání od tématu, nemístného vtipkování, moralizování, skákání do řeči, neverbálního odmítání, překrucování či

nesdělování zpětné vazby. Je možné využití i grafických pomůcek typu jednoduchých nákresů, které usnadňují komunikaci. Na konci sezení vypracovává písemný záznam o dosažené dohodě s rodiči.

Co se týče rozhovoru s dětmi v rozvodových sporech, je opět velmi důležité navození důvěrné atmosféry. Je dobré si připravit i varianty rozhovoru formou krátké hry či kresby. Rozhovor by měl být volný, nedirektivní ve snaze neměnit násilně témata. Při rozhovoru s dítětem se sociální pracovník zaměřuje na témata rodinných vztahů. Ptá se, koho dítě bere za rodinu, s kým tráví nejvíce času, jak tráví volný čas, na prarodiče a širší rodinu. Ptá se, co ho trápí, zda nemá nějaké potíže, na vztahy ve škole, na spolužáky, zájmy a koníčky. Důležité je si dítěte zeptat, jak se v nynější situaci orientuje a jaké má představy o své budoucnosti. Sociální pracovník musí respektovat věk, mlčení, popřípadě nechť dítěte komunikovat a sleduje neverbální projevy. Používá slova, kterým dítě rozumí a která ho nevyděsí. Pracovník by se měl vyhnout tomu, aby dítěti nesliboval něco, co nepůjde dodržet. Zpráva z rozhovoru s dítětem obsahuje popis situace, podložené názory bez dedukcí a domněnek sociálního pracovníka.

3.2.3 Případová rodinná konference

„Případová konference je plánované a koordinované multidisciplinární setkání odborníků, kteří s rodinou a ohroženým dítětem pracují ve své každodenní praxi.“³⁷ Případová konference sociálně právní ochrany dětí je důvěrné setkání rodičů, sociálních pracovníků OSPOD a popřípadě dalších odborníků v diskusi k péči o dítě. Konají se před přijetím závažného opatření, za které v případě rozvodových sporů lze považovat umístění dítěte mimo péči rodičů, nebo jeho odebrání z péče rodičů, kteří ho ohrožují. V takové situaci sociální pracovník provádí důležité rozhodnutí a musí brát v úvahu různé názory na průběh a způsob řešení rodinné situace. Při řešení rozvodových sporů se provádí rodinná případová konference, kterou by měl moderovat zkušený mediátor. O volbě kompetentního moderátora rozhoduje sociální pracovník OSPOD, který je klíčovým pracovníkem dané rodiny. Pracovník

³⁷ BECHYŇOVA, Věra, KONVIČKOVÁ Marta. *Sanace rodiny - sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: PORTÁL, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5 str. 91

vykonává takové rozhodnutí, které zásadním způsobem ovlivňuje život dítěte, a proto by měl znát všechny okolnosti a detaily, aby navrhl takové řešení, které bude nejlepší pro dítě. Případové rodinné konference se účastní všichni, kteří jsou zainteresováni na řešení problému konkrétního dítěte, mají o něm i jeho rodině dostatek informací a zároveň mají právo a povinnost ze zákona plynoucí nakládat s informacemi ve prospěch dítěte. Tuto skupinu tvoří např. OSPOD, soudci, policie, státní zastupitelství, zástupci školy, lékař, nestátní organizace, odborníci atd. Dále jsou přizváni oba rodiče, nejbližší rodinní příslušníci a odborní pracovníci. OSPOD je pokaždé klíčovým sociálním pracovníkem dané rodiny a dítěte a je zodpovědný za koordinaci a realizaci vyhodnocené situace a vytvoření návrhu plánu péče.

3.3 Odborné poradenské služby

3.3.1 Rodinná terapie

Rodinná terapie je profesionálně vedené působení, který má navodit užitečné změny v narušené rodinné soustavě pomocí psychologických metod. Terapeutické působení je zaměřeno na celou rodinu. Jednotlivé poruchy jednoho člena rodiny úzce souvisejí se skupinovou dynamikou celé rodiny, což je výrazem narušených interpersonálních vztahů v rodině. Rodinná terapie vychází z toho, že chování člověka se děje v kontextu jeho prostředí, které ho ovlivňuje a naopak. Vychází z domněnky, že lidské systémy se neustále vyvíjejí, mění a jsou plynulé. Pokud nastane změna v dění mezi členy rodiny, může se stát, že se změní i jednotlivý člen rodiny, ale i naopak, pokud se změní jednotlivec, ovlivní interakci celý zbytek rodiny. I sebemenší pozitivní změna v přístupu jednoho z rodičů v rozvodovém sporu se může projevit v chování ostatních členů. S touto pozitivní změnou lze za podpory terapeuta pracovat a snažit se tak zvládnout nové nastavení rodiny. Rodinnou terapií lze provádět formou individuálních, párových či rodinných konzultací, na kterých jsou přítomni všichni členové rodiny. Je vhodná především pro rodiče, u kterých vážne komunikace a kde jsou narušené vztahy. Účinná je hlavně u klientů, u kterých alespoň jeden z nich má zájem pracovat na zlepšení situace a u klientů, kteří ztrácejí nadhled nad situací a nejsou zcela připraveni na setkání.

3.3.2 Mediace

Mediace jako metoda v praxi se začala uplatňovat přibližně před 30 lety. Mediace je neformální a strukturovaný proces, prostřednictvím kterého se snažíme dosáhnout dohody mezi stranami při konfliktní situaci. K nejnovějším definicím mediace patří definice dle K.M. Scanlona (1999) „Mediace je flexibilní, dobrovolný způsob řešení konfliktů, který využívá třetí neutrální stranu – mediátora – k usnadnění jednání a řešení problému stran.“³⁸ Podporuje je v hledání řešení konfliktu, pomáhá jim hledat společnou cestu a nová řešení, která budou vyhovovat oběma stranám. Ani jedna strana by neměla mít pocit, že je poražena, zneužita či ponížena. Mediátor pomáhá a podporuje klienty v hledání společné smírné cesty a snaží se o vytvoření vzájemné dohody, kterou by přijaly obě strany. Mediátor spor neposuzuje a nerozhoduje o tom, jakou formu bude mít konečné ujednání, ale to tvoří samotní účastníci mediačního procesu. Respektuje samostatnost obou stran, je nestranný, důvěryhodný a měl by být způsobilý k vedení mediačního procesu. „Mediaci je možné teoreticky ukotvit pomocí teorie konfliktu, který zkoumá předmět mediace, a teorie interakce (komunikace), která zkoumá vztah, proces a obsah mediace.“³⁹ Konflikt je dysfunkční komunikace a mediace je tedy řešení těchto konfliktů. V mediaci je důležitý předpoklad rovnosti mezi účastníky konfliktu, což bývá zvláště v rozvodové mediaci problém. Důležitou zásadou je mlčenlivost, která je důležitá pro komunikaci bez pocitu strachu, že budou informace, které klienti sdělí, použity proti nim, např. v soudním řízení. Mediace by měla být dobrovolnou metodou při řešení sporu, při níž bude pouze na vůli sporných stran, zda se mediačnímu jednání podřídí. Mediace je mimosoudní řešení konfliktů a způsobuje menší psychický stres než soud.

Alternativní řešení konfliktů, které vzniká v rámci rodiny, nazýváme rodinou mediací, která je nově upravena zákonem č. 202/2012 Sb., o mediaci⁴⁰ a v případě rozvodového sporu mediací rozvodovou. Cílem rozvodové mediace je stabilizace rodinných vztahů, prevence negativních jevů plynoucích z rodinné krize, kterou doprovázejí psychické problémy plynoucí z konfliktů mezi rodiči. V rozvodové situaci se upřednostňuje mediace v páru, a to z toho

³⁸ H HOLÁ, Lenka. *Mediace*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6 str. 45

³⁹ HOLÁ, Lenka. *Mediace*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6 str. 45

⁴⁰ ČESKO. Zákon č. 202 ze dne 2. května 2012 o mediaci. In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

důvodu, aby partneři mediátora nevtahovali do jejich negativního vztahu. Rozvodová mediace napomáhá manželům, aby si sami upravili majetková práva související s právními následky rozvodu a dohodli se na vztazích k nezletilým dětem po rozvodu. Při tzv. nesporném rozvodu práce mediátora soudu ulehčuje práci a jednání je pak rychlejší a formálnější. Úspěšné zprostředkování mediace ušetří zdlouhavý a finančně nákladný proces rozvodu. Hlavní funkcí rozvodové mediace je řešení a odstraňování konfliktů na co nejmenší míru a zklidnění rozvodového řízení. Rodiče by měli díky tomu objevit schopnost rozhodovat se v rámci své rodičovské zodpovědnosti. K hlavním konfliktům při rozvodu dochází v rámci výkonu rodičovské odpovědnosti, a to v případě sporu o svěření dítěte do osobní péče a formách jeho výchovy, výživném, dále pak finančním a majetkovým uspořádání. Dále nastává problém ve způsobu komunikace a spolupráce mezi rodiči a při určování styku dítěte s rodičem, kterému dítě do výchovy svěřeno nebylo. Soud může dle § 110 zákona č. 99/ 1963 Sb., občanský soudní řád (dále jen o.s.ř.)⁴¹ přerušit řízení a odkázat účastníky v případě jejich souhlasu na mediační jednání. V takovém případě musí dát souhlas, že si soud od mediátora může vyžádat jakékoliv informace. Jiná situace nastává v případě řízení péče soudu o nezletilé dítě a řízení o jeho výchově. V takovém případě může soud dle § 100 odst. 3 o. s. ř.⁴² uložit mediační jednání na dobu nejvíce tří měsíců. Mediace je finančně zpoplatněna a to i v případě, že ji nařídí soud. Proto je mediace i sociální službou podle zákona č.108/2006 Sb. o sociálních službách⁴³. Základní funkcí tohoto orgánu je preventivní a poradenská práce s rodinou, např. v případě sporu o úpravě výchovy dítěte nebo při sporu o styk s ním. Sociální pracovníci OSPODU osobně mediaci neposkytují, ale zprostředkovávají. Doporučují odborná poradenská zařízení např. mediační centra. Sociální pracovník může mediaci vykonávat v roli poradce nebo zprostředkovatele služeb, kdy pomáhá klientovi v získání kontaktu s různými zdroji pomoci, zastává funkci informátora klienta a zprostředkovatele komunikace.

⁴¹ ČESKO. Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963, občanský soudní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, 1963. ISSN 1211-1244

⁴² ČESKO. Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963, občanský soudní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, 1963. ISSN 1211-1244

⁴³ ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In: Sbírka zákonů České republiky, 2006. ISSN 1211-1244

3.3.3 Asistence při styku rodičů s dítětem

Styk s dítětem je právní institut, který je většinou upraven v soudních rozhodnutích, nebo v mimosoudních dohodách. Rodiče či osoby, kterým bylo dítě na základě soudního rozhodnutí svěřeno, mohou orgány SPOD či soud předat odborným pracovníkům poraden či specializovaným pracovištím požadavek asistence při styku rodiče s dítětem. Stykem rodiče s dítětem je míněna doba, kterou má rodič určenou jako čas trávený s dítětem. Předáváním dítěte se rozumí situace, která začíná přivedením dítěte na domluvené místo a končí, když druhý rodič dítě odvede. Asistence u předávání dítěte se odehrává pouze po dobu předávání dítěte, nikoli po celou dobu, kterou tráví rodič s dítětem. Sociální pracovník mapuje, jak předávání vypadá a snaží se zmírňovat vyhrocené situace. Součástí zprávy z asistence je také doporučení dalších služeb, jakými jsou mediace, terapie, psychologické poradenství. Asistenci provádí proškolený sociální pracovník či terapeut, který se snaží podporovat „hladký“ průběh setkání a podpořit komunikaci mezi rodiči a dětmi navzájem. Sociální pracovníci OSPODU si z asistovaných kontaktů vyžádají zprávu o tom, jaké mělo dítě reakce a jak setkání probíhalo.

3.3.4 Psychologické poradenství

Psychologické poradenství při řešení rodičovských sporů se zaměřuje především na oblasti krizové intervence pro rodiče a děti, poradenství, podporu při řešení rozvodových a porozvodových problémů, rodinné a psychosexuální poradenství, psychoterapii a zprostředkování dohod mezi rodiči. Dále se zaměřuje na preventivní činnost zaměřenou na rozvoj osobnosti rodičů a dětí, psychosociální dovednosti a výchovné kompetence rodičů, výchovné potíže dětí související s rozvodem či rozchodem rodičů. Rozvodové poradenství při řešení otázek souvisejících se situací před, při a po rozvodu je součástí manželských a rodinných poraden. Tyto instituce poskytují psychologickou pomoc v porozvodové situaci a při překonávání rozvodové krize. Dále poskytují porozvodové poradenství v oblasti zvládání výchovných problémů dětí, které souvisí s rozpadem rodiny.

PRAKTICKÁ ČÁST

4. VÝZKUM

4.1 Cíl výzkumu

V bakalářské práci se zabývám tématem sociální práce s rodinou v rozvodu. V praktické části se věnuji výzkumu, který jsem realizovala na Městském úřadě (dále „MÚ“) Prahy 2, Prahy 6, Prahy 7 a na MÚ v Telči na oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Výzkum probíhal v období březen – duben 2014. Vzhledem k tématu mé práce jsem zvolila kvalitativní výzkum metodou polostrukturovaného rozhovoru se sociálními pracovníky na tomto oddělení. Cílem mého výzkumného šetření bylo ověřit položenou základní výzkumnou otázku (dále „ZVO“) mé práce, která zní: *„Co vše je nezbytné k prošetření v rodině sociálními pracovníky OSPODU při úpravě poměrů dítěte před a po rozvodu.“* Tuhle ZVO jsem pak rozčlenila na konkrétní výzkumné otázky (dále „KVO“) zaměřené na témata mého výzkumu. Témata jsem si zvolila 3 a to: kontakt s rodinou prostřednictvím sociálního šetření, děti a rozvod, metody práce a využívané služby pracovníků OSPOD. Na uvedená témata jsem kladla důraz v průběhu vyhodnocování rozhovorů. Výzkum jsem se rozhodla provést metodou polostandardizovaného rozhovoru, který jsem sestavila, a obsahuje osnovu deseti konkrétních výzkumných otázek.⁴⁴

V předem připravené osnově otázek jsem sledovala tyto cíle:

- zjistit, jak probíhá práce sociálních pracovníků s rodinami při úpravě poměrů před i po rozvodu a jaké metody v ní využívají
- zjistit, na co se pracovníci nejčastěji zaměřují při posuzování zajištění péče o děti a co je pro šetření v rodině nejdůležitější
- zjistit, s jakým nejčastějším problémem se setkávají při úpravě poměrů dětí před i po rozvodu a jakým způsobem probíhá rozhovor s nimi
- zjistit, s jakými odborníky a institucemi spolupracují

⁴⁴ Viz Příloha I.

4.2 Výzkumná metoda

Pro zjištění cílů, které jsem si stanovila, jsem si zvolila kvalitativní výzkum. Tuto metodu jsem si vybrala proto, že jsem chtěla interpretovat pohled respondentů na zkoumaný jev a prozkoumat definovaný problém. Dále jsem si ji také zvolila z toho důvodu, že zde není potřeba velkého množství respondentů. Jelikož jsem si vybrala metodu rozhovoru se sociálními pracovníky na OSPODU, měla jsem strach, abych jich zajistila dostatečný počet. Cílem výzkumu není ověřování předem daných hypotéz, ale porozumění problematice a postupů, které sociální pracovníci OSPODU v praxi používají.

„Dle Dismana je cílem kvalitativního výzkumu vytváření nových hypotéz, nového porozumění, vytváření teorie.“⁴⁵ Tohle ale vyžaduje vhléd do co největšího množství dimenzí daného problému.

„Kvalitativní výzkum je nenumерické šetření a interpretace sociální reality. Cílem tu je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.“⁴⁶ Představuje řadu rozdílných postupů snažících se najít porozumění zkoumaného sociálního problému.

Největší síla kvalitativního výzkumu je v tom, že výzkumník nalézá významné struktury všech proměnných, které respondent považuje za důležité. Má daleko méně oddělených operací oproti kvantitativnímu výzkumu, a všechny operace jsou prováděny paralelně v jednom kroku. Průběh kvalitativního výzkumu je vstupem do sociálního problému, následuje terénní výzkum, který zahrnuje utváření vzorku, sběr dat, analýzu a interpretaci dat souběžně. Výzkum končí vytvořením hypotézy. Výzkumník vede respondenta k tomu, aby se od něj dozvěděl co nejvíce informací, a doufá, že zkoumaná osoba vybere vše, co je pro ni důležité. Mezi nejběžnější techniky sběru informací kvalitativního výzkumu můžeme zařadit zúčastněné pozorování, nestandardizovaný rozhovor a analýzu osobních dokumentů.

⁴⁵ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7 str. 286

⁴⁶ DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3. vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7 str. 285

Kvalitativní výzkum používá induktivní logiku. Na začátku výzkumu pozorujeme, sbíráme data a následně výzkumník pátrá po existujících pravidelnostech a významech těchto dat. Je v mnoha případech časově náročný. Většinou končí po teoretickém nasycení. Zkoumá se zde mnoho aspektů u mála objektů. Stěžejní zásadou kvalitativního zkoumání je jeho otevřenost, musíme být schopni reagovat i na nové momenty a přizpůsobovat tomu celý postup.

4.2.1 Metodika rozhovoru

Jako konkrétní metodu, kterou jsem zjišťovala informace od jednotlivých respondentů, jsem použila metodu polostrukturovaného rozhovoru. V rozhovorech se promítly jednotlivé zkušenosti respondentů, což dělalo každý rozhovor specifickým. Před začátkem rozhovoru jsem si nejprve připravila základní osnovu otázek, kterou jsem respondentům pokládala. Otázky jsem měla zaměřené tak, aby poukazovaly na období před a po rozvodu. Na začátku rozhovoru jsem se představila a zmínila jsem téma mé bakalářské práce. Dále jsem jim vysvětlila, co je cílem a záměrem mého výzkumu a přibližnou délku rozhovoru (20 až 30 minut). Respondentů jsem se předem zeptala, zda si jejich odpovědi během rozhovoru mohou zaznamenávat na diktafon. Všechny respondenty jsem ujistila, že data budou použita pouze pro účel mé práce. Data, které jsem získala pomocí rozhovorů, jsem následně přepsala do písemné podoby a ukázky přepisů uvádím v příloze.⁴⁷

Rozhovor je explorativní technika, která se neopírá o písemné vyjádření respondenta a vychází z ústní komunikace mezi lidmi. Aplikuje se v kvantitativních i v kvalitativních přístupech, což určuje konkrétní podoba každého rozhovoru. Rozhovory se rozlišují mírou své standardizace. Je to základní psychologická metoda, která je poměrně hojně využívána. Při sestavování rozhovoru si nejprve musíme stanovit cíl a rozmyslet se, v jakém prostředí budeme rozhovor provádět. Nejvhodnější místo k rozhovoru je přirozené prostředí klienta a prostředí bez rušivých vlivů. Rozhovor jsem vedla právě v přirozeném prostředí pracovníků, tedy v jejich kanceláři. Dále hraje důležitou roli to, jak dlouho bude rozhovor probíhat a také připravenost otázek.

⁴⁷ Viz příloha I.

4.2.2 Polostrukturovaný rozhovor

Jako metodu sběru dat jsem si vybrala polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. „Polostrukturovaný rozhovor se vyznačuje tím, že má připraven soubor témat/otázek, který bude jeho předmětem, aniž by bylo předem striktně stanoveno jejich pořadí.“⁴⁸

Tazatel může částečně formulaci pokládaných otázek obměňovat, ale je nezbytné, aby byly položeny všechny otázky. Tazatel také může pokládat doplňující otázky v průběhu rozhovoru. Polostrukturovaná varianta rozhovoru kombinuje výhody a minimalizuje nevýhody obou krajních forem a to strukturovaného a nestrukturovaného rozhovoru. V průběhu polostrukturovaného rozhovoru je komunikace plynňější a vytváří se přirozenější kontakt tazatele a informátora. Tato varianta je optimálním způsobem získávání dat a bývá v kvalitativním šetření často využívána. Je zde velmi důležité vytvořit otevřenou atmosféru.

⁴⁸REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6 str. 111

5. VÝZKUMNÁ ČÁST

5.1 Výzkumný vzorek

Výběr respondentů pro účast ve výzkumném šetření byl záměrný. Stanovila jsem si kritérium výběru, na jehož základě jsem si hledala vhodné respondenty. Oslovovala jsem sociální pracovníky na odděleních sociálně právní ochrany dětí v kraji Vysočina a v Hlavním městě Prahy prostřednictvím e-mailů a po té pro upřesnění osobní návštěvou. Z důvodu časové vytíženosti sociálních pracovníků těchto oddělení to byl nelehký úkol. Pro zjištění výzkumného cíle jsem nakonec získala souhlasy 6-ti respondentů, z těchto dvou krajů, a požádala je o osobní rozhovor. Jako respondenty jsem si zvolila sociální pracovníky, kteří pracují na MÚ Prahy 2, 6, 7 a na MÚ v Telči, konkrétně na oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Sociální pracovníci na OSPODU s rodinami procházejícími rozvodem pracují denně, takže mají mnoho zkušeností, a proto pro mne byly vhodnými respondenty vzhledem k tématu práce. Z důvodů anonymity jsem respondentům přiřadila písmena od A – F v pořadí, v jakém jsem rozhovory uskutečňovala.

Tabulka č. 3 Charakteristika respondentů

Respondent	Pohlaví	Doba působení	Pracovní pozice
A	žena	8	Vedoucí oddělení OSPOD
B	muž	6	Sociální pracovník
C	žena	3	Vedoucí oddělení OSPOD
D	žena	7	Sociální pracovnice
E	žena	1	Pracovnice náhradní rodinné péče
F	žena	10	Vedoucí oddělení OSPOD

5.2 Analýza dat / Vyhodnocení výsledků

V této části práce představím odpovědi respondentů na otázky, které jim byly pokládány v průběhu rozhovoru. Provádím zhodnocení výsledků s ohledem na stanovené cíle, které jsem si položila v kap. (4.1), a na jejichž základě chci dospět v závěru a k zodpovězení hlavní výzkumné otázky. Doslovné překlady jsou zvýrazněny kurzívou. Prezentace výsledků a interpretace vychází zejména z provedených rozhovorů se sociálními pracovníky.

5.2.1 Kontakt s rodinou prostřednictvím sociálního šetření

Zde jsem položila tyto KVO:

KVO č. 7. Jak probíhá sociální šetření v rodině při úpravě poměrů před i po rozvodu?

KVO č. 6. Co je nezbytné pro šetření v rodině při úpravě poměrů před rozvodem a po rozvodu?

KVO č. 3. S jakým nejčastějším problémem se setkáváte při styku s rodinou před i po rozvodu?

O úpravě poměrů nezletilých dětí může rozhodnout pouze soud. V řízení o úpravě poměrů je potřeba, aby se sociální pracovníci zaměřili zejména na sporné případy, kdy je nějaký problém ohledně uzavření dohody mezi rodiči. Za situace, že dohoda bude soudem schválena, je také potřeba provést sociální šetření. Nelze se spoléhat pouze na výpovědi rodičů. Respondent „A“ uvedl: *„Prošetřujeme to, co po nás soud chce.“* Respondent „F“ to rozvádí a uvádí, že *„Soud dává návrh na svěřením do péče před rozvodem, po rozvodu nebo společně před a po rozvodu. My tuto situaci prošetřujeme. Prvně probíhá rozhovor na OSPODU a zde je důležité navázat kontakt. Když s rozhovoru vyplyne, že není něco v pořádku ve vztahu rodič a dítě nebo mezi rodiči navzájem, následuje dále šetření v rodině.“*

Jako nezbytné je prošetření poměrů v rodině a zjištění konkrétní rodinné situace u obou rodičů, niko-li jen u toho, kdo žádá dítě do výchovy. To nám potvrzuje respondent „C“ *„Zjišťujeme, jak konkrétní bydliště - jak jednoho, tak druhého rodiče vypadá. Jaké v bydlišti má dítě svoje místo na spaní, na přípravu do školy, na hraní si. Dále je zjišťován příjem rodičů, finanční náklady související s bydlením a s péčí o dítě.“* Dále je důležité prozkoumat schopnosti a možnosti osobní péče o dítě každého z rodičů. Respondent „C“ uvádí: *„...jaké*

mají děti podmínky u každého rodiče, jaké aktivity rodiče s dětmi dělají, jak se na péči podílejí nyní a jak se podíleli před tím, než došlo k rozpadu rodiny.“ Zaměřují se vždy na konkrétní problém a pak jim dále mohou v případě nutnosti doporučit odbornější pomoc, nebo je odkázat na jiná zařízení. (např. v případě týraných žen, trestné činnosti nebo při pomoci při shánění práce). Na OSPODU je k dispozici i pracovník náhradní rodinné péče či kurátor pro mládež. Pracovníci OSPODU v případě problému spolupracují i se školním psychologem či lékařem. Soud si také může vyžádat i pohovor s nezletilými dětmi. Respondent „B“ uvádí: *„Chtějí, abychom provedli rozhovor s nezletilými dětmi, zjistili celkovou rodinnou situaci, a jak se děti k rozvodu staví. Zda jsou seznámeni s návrhem na rozvod a jak se na tu situaci dívají. Zjišťujeme to rozhovorem s rodiči a rozhovorem s dětmi. Můžeme zažádat školu a popř. lékaře o vyjádření. Školu a lékaře žádáme pouze v případě, že se v rodině vyskytuje nějaký vážnější problém.“* Dále se prošetřuje pohled obou rodičů. Respondent „B“ uvádí: *„Prošetřujeme, jak se k návrhu staví otec či matka a zda je možná dohoda či nikoli“* Po prošetření pracovníci sepisují zprávu, která je u soudu přednesena, a u kterého jsou pracovníci přítomni. Pro opatrovnický soud je velmi důležitá zpráva sociálních pracovníků, kteří jako kolizní opatrovník dítě v řízení zastupují. Je hodně důležité, aby zpráva pracovníka OSPODU byla aktuální, tedy aktualizovaná, z toho důvodu, že od podání prvotní zprávy mohl uběhnout dlouhý čas. Toto tvrzení nám potvrzuje respondent „B“: *„Ve zprávě mohu zmínit i návrh a výši výživného. Zpráva je přečtena komplet nebo ji sami proneseme. Jsme u soudu vždy přítomni. Mohu vystoupit a zprávu něčím doplnit, pokud zjistím nějaké nové skutečnosti. Opatrovnický soud bere ohled na náš názor. Soud si sám vyslýchá děti v případě nesrovnalostí. Podle nového zákoníku je soud i povinen výslech provést. Soud může požádat i soudního znalce v oboru psychologie či psychiatrie, aby provedl pohovor s dětmi.“* Pracovník by měl být schopen veřejně deklarovat své názory a postoje k projednávané věci. Pokud se opatrovnickému soudu něco nezdá, následují opakovaná šetření.

Sociální šetření může být ohlášené či neohlášené formou návštěv. Soud si neohlášená šetření může vyžádat. OSPOD ve většině případů neohlášená šetření nedělá, pouze v situaci, kdy to uzná za vhodné v případě nějakého vážnějšího důvodu. Pokud jdou sociální pracovníci na neohlášená šetření a rodiče opakovaně nezastihnou, rodiče nějakým způsobem kontaktují. Jak uvádí respondent „A“ *„Pokud se to dvakrát - třikrát nepovede, už tu rodinu nějakým způsobem vyzveme telefonicky nebo nějakou pozvánkou na určitou hodinu, která vyhovuje přímo tomu klientovi.“* Po příchodu do domácnosti ukazují papír o nařízení soudem nebo jiného úřadu z České republiky. Oznámí rodičům, kdo po nich šetření vyžaduje a pak následuje samotné šetření. Prověřují poměry v rodině, bytové problémy, zaměstnání obou

rodičů, šetření ohledně péče u obou rodičů a sledují se vazby mezi všemi účastníky. Když nastane situace, kde jde vidět, že jsou v bytě neuspokojivé podmínky, mohou pracovníci nahlédnout do lednice či skříní, aby se ujistili, že má dítě co jíst apod. V běžném šetření ale do soukromých prostorů pracovníci nenahlíží. Součástí šetření je i rozhovor s dětmi. Pokud děti ale nejsou ochotny komunikovat, i třeba kvůli věku dítěte, žádá se o pohovor např. dětský psycholog. Toto tvrzení nám potvrzuje i respondent „A“ *„Když nejsou ochotny, tak samozřejmě záleží na tom, kolik dětem je. Někdy soud žádá pohovor i s dětmi, které jsou předškolního věku a tam se např. snažíme požádat i dětskou lékařku v rámci nějaké kontroly u lékaře, nebo se žádá paní učitelka či školní psycholog.“* Je důležité, aby dítě mělo vlastní pokoj nebo aspoň dětský koutek, svoji postel a svůj stůl na psaní úkolů. V případě, že rodič má již nového partnera, pracovníci by měli zjistit i vztah partnera k dítěti a naopak, vztah dítěte k novému partnerovi. Měli by prozkoumat, jak nová rodina funguje. Z nějakého důvodu ani jeden z respondentů tuto informaci neuvedl. Toto může být způsobeno tím, že se s takovou situací příliš často nesetkávají.

Stanovení vyživovacích povinností, úprava styku dítěte s rodiči a s nimi spojené problematické vztahy mezi nimi, lze považovat za největší problém při styku orgánu sociálně právní ochrany dětí s rodinou před i po rozvodu. Všichni respondenti vidí jako největší problém právě úpravu styku dítěte s rodiči. Orgán sociálně právní ochrany avšak nemá v popisu práce řešení konfliktní situace rozvádějících se rodičů. Může, resp. musí doporučit nebo nařídit návštěvu poradenského zařízení či rodinné mediaci, a tím se pokusit spor zmírnit. Rodiče si mnohdy neuvědomují, že schopnost a kvalita komunikace mezi nimi, patří mezi důležité faktory při rozhodování o porozvodovém upořádání péče. Je to také nejdůležitější faktor, který ovlivňuje adaptaci dítěte na danou situaci. Toto tvrzení nám potvrzuje respondent „C“ *„Pokud je situace konfliktní, setkáváme se s rodiči velmi často, pak je tedy velkým problémem to, že rodiče upřednostňují spor mezi sebou, spor často partnerský a neupřednostňují potřeby svých dětí.“* V případě, že však dojde k nerespektování jednoho z rodičů právních předpisů, soudních rozhodnutí nebo, že rodič není schopen respektovat vztah dítěte k druhému rodiči, je v kompetencích pracovníka OSPODU danou situaci řešit, a je povinen využít všech zákonem daných možností, k zajištění kontaktu dítěte s rodičem.

5.2.2 Děti a rozvod

Položeny byly tyto KVO:

KOV č. 4. Na co se nejčastěji zaměřujete při posuzování zajištění péče o děti?

KOV č. 8. Jakým způsobem probíhá rozhovor s dětmi v rozvodovém řízení a jaké metody zde nejvíce využíváte?

KOV č. 9. Setkáváte se často s ovlivňováním dětí rodiči?

Jak už jsem uváděla v teoretické části mé práce, každé dítě dle Úmluvy o právech dítěte má právo se svobodně vyjádřit a má nárok na informace, které se týkají jeho osoby. Dítě se může vyjadřovat před pracovníky OSPOD, před psychologem a v případě, že je situace nejasná, může dítě vyslechnout sám soudce. V první řadě respondenti uvádí, že nejsou odborníci na rozhovory s dětmi. Respondent „A“ toto tvrzení potvrzuje: *„Můžeme zde využít i práci s psychologickou poradnou. Pokud to vyžaduje soud, tak si rozhovor dělá sám soudce.“* i respondent „C“ *„Soud má dáno ze zákona, že si může dítě vyslechnout sám, či psycholog nebo jiní odborníci“* V novém OZ je uvedena věková hranice 12 let, kdy jsou děti schopni formulovat své názory. Respondent „C“ však uvádí: *„Ale nemůžeme říci, že 10 ti leté dítě by to nezvládlo také. Záleží na tom, jak jsou na tom děti inteligentně. Kolikrát 8 leté dítě vyjádří své názory lépe jak třináctileté. Malé čtyřleté děti z toho ještě nemají rozum, tam záleží na tom, zda jim to rodiče nějak oznámili.“* Rozhovor může probíhat v kanceláři sociálních pracovníků nebo mají k dispozici místnosti, které slouží přímo k těmto účelům. Respondent „D“ uvádí, že *„Lze zde modelovat, využít flipchart, kde mohou namalovat, pokud jsou menší např. představu týdne, jak bude probíhat.“* Dále mohou probíhat na neutrální půdě např. ve škole, a pokud to není možné, provádí sociální pracovníci rozhovor doma v pokojíčku dítěte. Jako kolizní opatrovníci dětí při úpravě poměrů jsou povinni hovořit s každým dítětem. Za situaci, kdy se jedná o sourozence, provádí se rozhovor odděleně a následně i společně. Rozhovoru jsou přítomni vždy dva pracovníci. Při započetí rozhovoru je dobré navázat vztah a vytvořit atmosféru důvěry. Což potvrzuje respondent „E“: *„Při rozhovoru s dětmi je velmi důležitá pohodová atmosféra a navázání důvěry mezi pracovníkem a dětmi.“* Při samotném rozhovoru zjišťují, jaký postoj má dítě k rozvodu, zda o nastalé situaci ví, a zda jim to rodiče oznámili. Respondent „B“ při rozhovoru uvedl, že zjišťuje: *„Zda mají představu, co se děje,*

zda mají představu, co znamená být více s mámou či s tátou. Lze se děti zeptat, u kterého rodiče by chtěli zůstat, záleží samozřejmě na věku dítěte.“

Všichni respondenti odpověděli, že nejčastěji se zaměřují na zázemí a výchovné prostředí dítěte. Respondent „A“ popisuje : *„Jako výchozí hranici máme samozřejmě zázemí, není možné, aby s dítětem žili například na ubytovně, i když máme zde jeden takový případ. Snažíme se ale dětem zachovat stejnou životní úroveň, kterou měly, když spolu rodiče ještě žili.“* Dále se zaměřují na názor dítěte, jeho přání a jeho pohled na nastalou situaci, pokud má tedy už věk na to, aby ho dokázalo vyjádřit. Dále respondenti uvádí, že se také zaměřují na materiální zajištění, vztahy mezi rodiči a samotné představy rodičů o zajištění péče o jejich děti. Pracovníci si k posouzení mohou také vyžádat i posudky ze škol a od lékařů. Respondent „F“ uvedl: *„že se nejčastěji zaměřuje hlavně na to, aby byl zajištěn harmonický vztah obou rodičů ke svému dítěti.“* Respondenti uvedli, že si s dětmi povídají o škole, zájmech a zálibách. Rozhovor s dětmi probíhá vždy samostatně.

U starších dětí se může objevovat záškoláctví, šikana, útěky z domova a drobné přestupky. V případě problémových dětí se provádí výchovný pohovor, který může zajistit kurátor pro mládež a ve spolupráci se školou např. výchovný poradce či školní psycholog. Dále mohou využít i služby další organizací a zařízení. Respondent „B“ by jako řešení viděl *„navázat spolupráci hlavně se školou, nehrnout se přímo do případové konference, která je nyní díky novele zákona velice populární, ale například výchovná komise na půdě školy, kde by byl přítomen ředitel školy, třídní učitel, výchovný poradce, metodik primární prevence.“* Celý obsah rozhovoru pracovníci nemusí psát do spisové dokumentace a mohou ho zařadit do složky důvěrné. Respondent „D“ uvádí, z jakého důvodu tomu tak je: *„Zvažujeme a využíváme možnosti, že celý obsah rozhovoru s dítětem se nemusí psát do běžné části spisové dokumentace, protože ve většině rozhovorů mají děti vztah k oběma rodičům a je pro ně samotná situace o úpravě poměrů zatěžující a mnohdy řeknou věci obzvlášť ve velmi vyhrocených sporech, které jeden rodič může použít proti druhému rodiči. Z toho důvodu je obsah rozhovoru v důvěrné složce a pouze zásadní věci z toho rozhovoru píšeme do běžné složky spisu, kde jsou s ní seznámeni oba rodiče.“*

Respondenti uvedli, že dítě bývá často ovlivňováno rodiči. Při nařízení soudu o provedení znaleckého posudku to pracovníci prošetřují, ale dělají to velmi opatrně. Je totiž velmi těžké prokázat, zda je to ovlivňování záměrně či nezáměrně. Dále uvedli, že je velmi těžké určit, zda to zmiňují, aby pošpinili druhého rodiče, nebo tomu doopravdy je. Respondent „C“ uvádí: *„Setkáváme se s rodinami, cca 25-30% rodin, kde ta situace je hodně*

konfliktní a kde k ovlivňování dětí rodiči samozřejmě dochází. Řekla bych, že většinou to ovlivňování není přímo cílené. Řekla bych, že to přímé a cílené ovlivňování tak vysoké procento nebude.“ Může to být spojené i s tím, že rodiče mají mezi sebou velmi negativní vztah, bojují spolu a děti ten postoj svých rodičů vnímají. Jak uvedl respondent „F“ „*Chtějí se partnerovy často mstít a útok na bývalého partnera jde hlavně přes dítě. Může se stát, při vyhrocených sporech, že může jít dítě i do ústavu na neutrální půdu, aby mu nebylo ubližováno a nebylo ovlivňováno, ale jsou spíše výjimky.*“ Děti v průběhu života a rozvodového řízení byli přítomni hádek, něco zažili a prožili, vnímali a utvořili si na to nějaký obrázek, a pak je stačí trochu „naťuknout“ rodiči. Nemůžeme tohle ale považovat za nějaké jasné ovlivňování dětí. Co se týče otázky: „Setkáváte se často s ovlivňováním dětí rodiči? Při zjišťování odpovědi jsem na tuto otázku nechala zcela na respondentech, jakým způsobem tuto otázku uchopí a odpoví na ní.

5.2.3 Metody práce a využívané služby pracovníků OSPOD

Zde jsem položila tyto KVO:

KVO č. 5. Jaké používáte metody při práci s rodinami v celém průběhu rozvodové řízení.

KVO č. 10. Jaké poradenské služby při řešení rodičovských sporů klientům nabízíte? A s jakými dalšími organizacemi spolupracujete?

Všichni respondenti uvedli, že nejčastěji využívají metodu rozhovoru s rodiči, v případě, že to situace vyžaduje i s dětmi. Dále všichni uvedli jako další metody sociální šetření, pozorování, neverbální metody, modelování se zvířátky, spisovou dokumentaci. Mohou doporučit i pohovor s dětským psychologem, mediaci či asistovaný styk.

Při řešení rodičovských sporů pracovníci OSPOD či soudce mohou nařídit, doporučit či nabídnout návštěvu odborného poradenského zařízení nebo specialisty. Respondenti nejčastěji uváděli spolupráci se státními organizacemi, jako jsou pedagogicko – psychologické poradny, poradny pro mezilidské vztahy, mediátorské poradny, manželské poradny, rodinná a asistenční centra. Dále uvedli, že využívají služby terapeutické a psychologické. Spolupracují i s lékaři, policií, dětskými domovy, diagnostickými ústavy, středisky výchovné péče, psychiatrickou ambulancí atd. Dále mohou spolupracovat i se zastupitelstvím a se všemi orgány činnými v trestním řízení. Co se týče konkrétních zařízení respondent „B“ uvedl:

„Když budu uvádět konkrétní zařízení, tak je to Fond ohrožených dětí, Rosa, Bílý kruh bezpečí, Dům tří přání, Proxima sociále, Azylové domy, Dom na půli cesty pro děti, které opouští výchovné ústavy.“

5.3 Shrnutí praktické části

Cílem mé bakalářské práce bylo zjistit, jak probíhá práce sociálních pracovníků s rodinami při úpravě poměrů před i po rozvodu a jaké metody v ní využívají, na co se pracovníci nejčastěji zaměřují při posuzování zajištění péče o děti a co je pro šetření v rodině nejdůležitější. Dále jsem zjišťovala, s jakým nejčastějším problémem se setkávají při úpravě poměrů dětí před i po rozvodu a jakým způsobem probíhá rozhovor s nimi a s jakými odborníky a institucemi spolupracují.

Samy poskytnuté rozhovory byly defacto potvrzením toho, že cíle byly naplněny a to díky odpovědím od respondentů, které jsem v průběhu výzkumu získala a ověřila. Tyto cíle vyplynuly z rozhovorů se sociálními pracovníci.

Výsledky rozhovorů mi ukázaly, že při úpravě poměrů nezletilých dětí sociální pracovníci OSPODU prošetřují hlavně to, co po nich chce soud. Zaměřují se vždy na konkrétní problém a šetření je vždy individuální. V rozvodových situacích se často pracovníci setkávají s ovlivňováním dětí, ať už cíleně nebo necíleně, z důvodu negativních vztahů mezi rodiči. Respondenti uvedli, že jako nezbytné je prošetření poměrů v rodině, zjištění konkrétní rodinné situace u obou rodičů, finanční náklady a příjmy, bytové poměry, vazby mezi účastníky, schopnosti a možnosti osobní péče o dítě každého z rodičů a jejich pohled na situaci. Dále zjišťují, jaké mají děti u obou rodičů podmínky pro přípravu do školy, zda mají svoji postel a mají si kde hrát. Jestliže je z nějakého důvodu potřeba, doporučují i odbornější pomoc např. psychologa. Součástí šetření může být v případě žádosti od soudu i pohovor s nezletilými dětmi, kdy pracovníci zjišťují jejich přání a pohled na nastalou situaci. Co se týče rozhovoru s dětmi, záleží na věku a schopnostech nezletilého dítěte. Každé dítě má dle Úmluvy o právech dítěte právo se svobodně vyjadřovat a má nárok na informace, které se týkají jeho osoby. V novém OZ⁴⁹ je uvedena věková hranice 12 let, kdy jsou děti schopni formulovat svoje názory. Z rozhovoru s respondentem však vyplynulo, že to neznamená, že mladší dítě by to nezvládlo. Rozhovory lze provádět na OSPODU v místnosti tomu určené, na

⁴⁹ ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

neutrální půdě nebo doma. Jako kolizní opatrovníci musí hovořit s každým nezletilým dítětem. Na konci šetření sociální pracovník sepisuje zprávu, kterou přednáší u opatrovnického soudu, kde dítě zastupuje jako kolizní opatrovník. Na názor a vyjádření sociálního pracovníka bere soud ohled. Jestliže není možné provést rozhovor sociálním pracovníkem, provádí si ho sám soudce, dětský psycholog nebo lékař. Za největší problém při styku OSPODU s rodinou před i po rozvodu respondenti uvedli stanovení vyživovacích povinností, úpravu styku dítěte s rodiči a s tím spojené vztahy mezi nimi. V konfliktních situacích pracovníci doporučují ke zmírnění konfliktní situace poradenská zařízení či rodinou mediaci. Mezi nejčastěji uváděná odborná zařízení při řešení rodičovských sporů respondenti uvedli pedagogicko – psychologické poradny, poradny pro mezilidské vztahy, mediátorské, manželské, asistenční a rodinné poradny. Co se týče metod, které sociální pracovníci při práci s rodinou v rozvodu využívají, uvedli rozhovor, sociální šetření, pozorování, neverbální metody, spisovou dokumentaci či modelování.

ZÁVĚR

Práce sociálního pracovníka OSPODU s rodinou procházející rozvodem je velmi důležitou součástí sociální práce. V oblasti rodičovských sporů o dítě je důležitá účast sociálního pracovníka v roli kolizního opatrovníka, protože pracovníci se vyjadřují k zásadním věcem týkajících se péče o dítě před a po rozvodu. Ve své práci se zabývám převážně problematickými rozvody. Problematika péče o nezletilé děti, výchova a výživa dětí po rozvodu rodičů, poradenství rozvádějícím rodičům a dětem, je hlavní náplní práce sociálních pracovníků OSPODU.

Praktická část mé bakalářské práce úzce souvisí s teoretickou částí. V teoretické části byly zmíněny všechny důležité pojmy a díky jejich vysvětlení jsem si v praktické části mohla stanovit dané cíle. Po ukončení rozhovorů jsem tedy zjistila, že všichni dotazovaní se řídí předepsanou metodikou postupu práce, do které ovšem každý z nich vnáší svůj osobitý přístup a „částečně“ si ji tedy přetvoří k obrazu svému. Dále byla zjištěna ZVO: „Co je nezbytné k prošetření v rodině sociálními pracovníky OSPODU při úpravě poměrů dítěte před a po rozvodu.“ Na základě poznatků, které jsem získala v teoretické části, jsem vypracovala polostandardizovaný rozhovor s 10 ti konkrétními výzkumnými otázkami, které se vztahují ke zkoumanému problému. Rozhovor jsem prováděla s 6 ti respondenty, kterými byli sociální pracovníci na odděleních sociálně právní ochrany. Z rozhovorů tedy vyplynulo, že pracovníci se zaměřují vždy na konkrétní problém a šetření je vždy individuální. Respondenti uváděli, že jako nezbytné je prošetření poměrů v rodině, zjištění konkrétní rodinné situace u obou rodičů, finanční náklady a příjmy, bytové poměry, vazby mezi účastníky, schopnosti a možnosti osobní péče o dítě každého z rodičů a jejich pohled na situaci. Dále zjišťují, jaké mají děti u obou rodičů podmínky. Největší problém, který respondenti zmiňovali při styku OSPODU s rodinou před i po rozvodu je stanovení vyživovacích povinností a úprava styku dítěte. Z výzkumu je zcela jasné, že sociální pracovníci OSPOD jednají hlavně v zájmu nezletilého dítěte. Jejich práce je zde důležitá ve smyslu usměrňování konfliktů mezi rodiči a případným doporučením odbornější pomoci, která následně může zlepšit vývoj a průběh celého rozvodu.

V dnešní době je rostoucí tendence rozvodovosti a tím pádem narůstá počet neúplných rodin, což se v některých rodinách projeví ve zhoršení i po stránce ekonomické a sociální. Myslím si, že rozvod zasáhne každého jedince, který je jeho součástí bez ohledu na věk. Při rodičovských sporech o děti jsou často potřeby dítěte ohrožovány, jelikož rodiče zapomínají, že děti pro svůj vývoj potřebují mít emoční základu ve vztahu k rodičům a cítit, že je rodiče milují, a že u nich zaujímá důležité místo. Míra dopadu rozvodu je ovšem určena příslušným

typem rozvodu. Při nesporném rozvodu, tedy rozvodu dohodou je dopad na dítě obecně menší, než při rozvodu sporném.

Já sama mohu být případným důkazem. Moje první zkušenost týkající se slova rozvod a věcí s tím spjatých, byla ještě v pubertálním věku, když se moji rodiče rozvedli. Z vlastní zkušenosti mohu říci, že samotný rozvod proběhl v relativním klidu. Možná to bylo i proto, a dnes už to mohu pojmenovat, že se jednalo o rozvod dohodou. Byla jsem tedy ušetřena o handrkování se o moji osobu a ostrých výměn názorů mezi rodiči. Ale bylo to dáno i tím, že otce sem mohla vídat kdykoliv sem chtěla, a nikdy mi v tom nikdo nebránil. Dnes se spolu dokáží rodiče na všem domluvit, vše probíhá bez jakýchkoliv hádek a troufám si říct, že začínají být přáteli. Pokud to mohu dnes posoudit, rodiče se tehdy rozešli a rozvedli jako dva kultivovaní, dospělí lidé a možná právě proto jsem se nikdy nedostala do péče sociálních pracovníků, jejichž úkolem by bylo naší rodině rozvod usnadnit. Já sama na sobě necítím, zda mě rozvod rodičů nějak ovlivnil, změnil či měl vliv na formování mé osobnosti a zda jsem díky tomu citlivější a pohnutější k tomuto tématu. Po načtení odborné literatury a po dopsání této práce se domnívám, že nějakým způsobem určitě ano, pouze si to neuvědomuji.

Zřejmě největším úskalím pro mé šetření, hlavně z důvodů vytíženosti pracovníků bylo to, se s nimi na rozhovoru domluvit. Bez obtíží se neobešla ani moje snaha vytvořit co nejlepší otázky k rozhovoru, zahrnout do svých dotazů to nejdůležitější, na což mě přivedly odpovědi hned prvního respondenta a čímž se stanovená osnova otázek částečně pozměnila. Poměrně velký boj jsem sváděla s nedostatkem odborné literatury, ze které bych mohla čerpat informace o práci sociálních pracovníků OSPODU. Tomu bych se snažila předejít tím, že bych svoji bakalářskou práci nabídla laické veřejnosti jako případný studijní materiál. Zvolené téma je značně obsáhlé, a zjistila jsem, že pro větší přehled v této problematice je nutné jít mnohem více do hloubky a zahrnout do výzkumu i širší škálu organizací, které se sociální prací s rodinou v rozvodu zabývají.

SEZNAM LITERATURY

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2 přepracované vydání. Praha: PORTÁL, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0

MAŘÍKOVÁ, Hana. *Proměny současné české rodiny (Rodina – gender- stratifikace)*. Praha: SLON 2000. ISBN 80-85850-93-1

SINGLY, Francois de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: PORTÁL, 1999. ISBN 80-7178-249-1

MATOUŠEK, Oldřich, Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: PORTÁL, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. 2. vydání. Praha: PORTÁL, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3 aktualizované vydání. Praha: PORTÁL, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4

GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce pro pedagogické obory*. Praha: Grada Publishing, 2011, ISBN 978-80-247-3379-1

BECHYŇOVA, Věra, KONVIČKOVÁ Marta. *Sanace rodiny - sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: PORTÁL, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5

MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina – Mýty a skutečnosti*. Brno: nakladatelství Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: PORTÁL, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-7367-022-X

KVAPILOVÁ, Světlá. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*, Olomouc: vydavatelství univerzity Palackého Olomouc, 1996. ISBN 80-7067-669-8

KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. *Člověk – prostředí – výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: PAIDO, 2001. ISBN 80-7315-004-2

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3181-0

PLAŇAVA, Ivo. *Manželství a rodiny*. Brno: nakladatelství DOPLNĚK, 2000. ISBN 80-7239-039-2

VRTIŠKOVÁ, Marie. *Teorie a metody sociální práce II*. 2 vydání. Brno: Tribun EU, 2011. ISBN 978 -80-263-0017-5

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3 přepracované vydání. Praha: sociologické nakladatelství SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II, dospělost a stáří*. Praha: nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80- 246-1318-5

HOLÁ, Lenka a kol. *Mediace a možnosti využití v praxi*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4109-3

HOLÁ, Lenka. *Mediace*. Praha: Grada Publishing, 2003. ISBN 80-247-0467-6

SMITH, Heather . *Děti a rozvod*. Praha: PORTÁL, 2004. ISBN 80-7178-906-2

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Manželská terapie*. 4 vydání. Praha: PORTÁL, 2005. ISBN 80-77367-048-8

SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: PORTÁL, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2

PRŮCHOVÁ, Bohumila., NOVÁK, Tomáš. *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-1449-3

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. 3 vydání. Praha: nakladatelství Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0139-7

DYTRYCH, Zdeněk, Zdeněk MATĚJČEK. *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H & H, 1992. ISBN 80-85467-53-4

Normy a zákony

ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In: Sbíрка zákonů České republiky, 2006. ISSN 1211-1244

ČESKO. Zákon č. 104 ze dne 6. února 1991, úmluva o ochraně dítěte. In: Sbíрка zákonů České republiky, 1991. ISSN 1211-1244

ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. prosince 1999 o sociálně právní ochraně dětí. In: Sbírka zákonů České republiky, 1999. ISSN 1211-1244

ČESKO. Zákon č. 202 ze dne 2. května 2012 o mediaci. In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

ČESKO. Zákon č. 99 ze dne 4. prosince 1963, občanský soudní řád. In: Sbírka zákonů České republiky, 1963. ISSN 1211-1244

ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. února 2012, občanský zákoník, In: Sbírka zákonů České republiky, 2012. ISSN 1211-1244

Elektronické zdroje

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCÁLNÍCH VĚCÍ. Sociálně – právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozchodových konfliktů: metodický materiál pro sociální pracovníky a pracovnice orgánů sociálně – právní ochrany dětí. mpsv.cz [online] 2012 [cit. 15.4.2014] Dostupné z < <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14824/konflikty.pdf>

Rozvodovost. [online]. Praha. Český statistický úřad, 2013. [cit. 30.března.2014]. Dostupné z < <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rozvodovost>

SEZNAM PŘÍLOH

I. Doslovný přepis rozhovorů

I. Doslovný přepis rozhovorů

KVO č. 1. Jakou zde máte pracovní pozici?

A: „Vedoucí oddělení sociálně právní ochrany dětí.“

B: „Sociální pracovník.“

C: „Vedoucí oddělení sociálně právní ochrany dětí,“

D: „Sociální pracovník.“

E: „Sociální pracovník náhradní rodinné péče.“

F: „Kurátor pro mládež“

KVO č. 2. Jak dlouho již na této konkrétní pozici setrváváte?

A: 8 let

B: 5,5 let

C: 3 roky

D: 7 měsíců

E: 1 rok

F: 10 let

KVO č. 3. S jakým nejčastějším problémem se setkáváte při styku s rodinou před i po rozvodu?

A: „Nejčastější problém, se kterým se setkávám, vidím v komunikaci mezi rodiči. Nedokáží se domluvit, komu budou děti při opatrovnické úpravě svěřeny do péče a jaké bude platit výživné rodič, který děti nemá v péči.“

B: „Největším problémem je stanovení výše vyživovací povinnosti a pak následuje styk s dítětem, pokud tedy vztah mezi rodiči nefunguje.“

C: „Pokud vezmu problematiku rozvod, tak nejčastějším problémem je řízení o úpravě poměrů dětí. My máme povinnost ze zákona se setkávat s dětmi, protože jsme jejich kolizní

opatrovníci a soud nemůže rozhodovat bez toho, aby my jsme byli s rodiči a dětmi v kontaktu. Vysoký počet rozvodů o úpravě poměrů končí dohodou. Pokud je situace konfliktní, setkáváme se s rodiči velmi často, pak je tedy velikým problémem to, že rodiče upřednostňují spor mezi sebou, spor často partnerský a neupřednostňují potřeby svých dětí.“

D: „Nejčastějším problémem jsou spory o děti a spory o výživné.“

E: „Jako nejčastější problém bych uvedla dohodu rodičů ohledně výchovy nezletilých dětí a výše výživného.“

F: „Mezi největší problém, se kterým se setkávám, je ohledně styku a úpravy kontaktu mezi rodiči a dětmi.“

KVO č. 4. Na co se nejčastěji zaměřujete při posuzování zajištění péče o děti?

A: „Jako výchozí hranici máme samozřejmě zázemí, není možné, aby s dítětem žili například na ubytovně, i když máme zde jeden takový případ. Snažíme se ale dětem zachovat stejnou životní úroveň, kterou měly, když spolu rodiče ještě žili. Takže se zaměřujeme na zázemí, materiální zajištění, aby děti nežili na úrovni nějaké nuzoty. Dále bereme ohled na jejich názor, pokud se tedy umí vyjádřit.“

B: „Posuzujeme materiální zabezpečení, tedy alespoň to minimální. Dále zdraví dítěte a jeho celkovou psychickou pohodu. Dále samozřejmě zjišťujeme, zda je zajištěná odpovídající výživa.“

C: „Posouzení péče o děti musí být komplexní. Zjišťujeme představy obou dvou rodičů, jak by měla být zajištěna péče o děti a jak ta péče je opravdu zajištěna. Dále např. materiální zajištění, jaké mají děti podmínky u každého rodiče, jaké aktivity rodiče s dětmi dělají, jak se na péči podílejí nyní a jak se podíleli před tím, než došlo k rozpadu rodiny. Velmi důležitý je pro nás názor dětí a jejich představy a přání. Toto zjišťujeme prostřednictvím rozhovoru s rodiči popřípadě s dětmi tady u nás na OSPODU. Pokud jsou rozvodové situace komplikované, soud si sám zjišťuje situaci dítěte. Obvykle to dělá tak, že se dostaví na pohovor k nám a je tomu přítomna i sociální pracovnice.“

D: „Nejčastěji posuzujeme bydlení, finance, vztahy v rodině, komunikaci mezi rodiči navzájem i komunikaci mezi rodiči a dětmi. Posuzujeme zde i školu a zájmy dítěte.“

E: „Posuzujeme výchovné prostředí. Je možné si vyžádat i vyjádření školy či lékaře. Dále posuzujeme zázemí rodiny, vztahy a schopnost komunikace mezi partnery.“

F: „Nejdůležitější je pro nás takové zajištění, aby si oba rodiče zachovali harmonický vztah k dítěti. Dále samozřejmě posuzujeme bytové poměry, vztahy mezi členy rodiny a pohled dítěte na nastalou situaci.“

KVO č. 5. Jaké používáte metody při práci s rodinami v celém průběhu rozvodové řízení.

A: „Nejčastěji používáme metodu rozhovoru s rodiči a pak následně i s dětmi a samozřejmě sociální šetření.“

B: „Nejdříve je to rozhovor s dospělými. Pokud vycítíme, že není něco v pořádku a mohl by být nějaký problém, následuje rozhovor s dětmi, i když nás o to soud nepožádá. Po té sepíšeme záznamy a protokoly. Dále využíváme sociálním šetření a metodu pozorování.“

C: „Nejčastěji je to rozhovor, šetření v rodině a pozorování. Všichni pracovníci týmu jsou proškoleni i v neverbálních metodách. Dále využíváme práci modelování se zvířátky. Pokud se situace o úpravě poměrů složitější, nařizujeme znalecké posudky v rámci řízení nebo psychologickou péči, z toho důvodu, aby byla zajištěna podpora dítěte a aby oba rodiče, kteří jsou za to zodpovědní, respektovali doporučení psychologa.“

D: „Jako nejčastějším metodu bych uvedla určitě rozhovor a sociální šetření.“

E: „Mezi hlavní metody bych zařadila sociální šetření, rozhovor i spisovou dokumentaci.“

F: „Určitě je to rozhovor, pozorování a sociální šetření v místě bydliště, pokud to situace vyžaduje. Dále doporučujeme například mediaci a asistovaný styk.“

KVO č. 6. Co je nezbytné pro šetření v rodině při úpravě poměrů před rozvodem a po rozvodu?

A: „Prošetřujeme to, co po nás soud chce. Můžeme tedy prošetřit poměry v rodině. Ptáme se jich, jak se mají, jestli nepotřebují nějakou odbornější pomoc. Pokud se rozkryjí nějaké problémy, zaměříme se na konkrétní problém. Můžeme jim pomáhat i se sháněním práce. V případě, že je žena týraná, je směřujeme přímo na zařízení např. Rosu. Pokud mají problémy děti, tak je také směřujeme někam dál. Každá škola má svého psychologa, takže v první řadě oslovíme jeho nebo oslovíme dětskou doktorku. Takže doporučujeme vždy nějakou instituci, která by nám nějak pomohla. Šetření je tedy individuální u každého toho

případu. Máme zde i kurátorky pro mládež, které se zase zabývají trestnou činností a je zde i pracovnice náhradní rodinné péče.“

B: „Soud nás může požádat o prošetření poměrů v rodině. Chtějí, abychom provedli rozhovor s nezletilými dětmi, zjistili celkovou rodinnou situaci, a jak se děti k rozvodu staví. Zda jsou seznámeni s návrhem na rozvod a jak se na tu situaci dívají. Zjišťujeme to rozhovorem s rodiči a rozhovorem s dětmi. Můžeme zažádat školu a popř. lékaře o vyjádření. Školu a lékaře žádáme pouze v případě, že se v rodině vyskytuje nějaký vážnější problém. Prošetřujeme, jak domácnost vypadá a jak se k návrhu staví otec či matka a zda je možná dohoda či nikoli. Na závěr sepišeme zprávu pro doporučení soudu. Ve zprávě mohu zmínit i návrh a výši výživného. Zpráva je přečtena komplet nebo ji sami proneseme. Jsme u soudu vždy přítomni. Mohu vystoupit a zprávu něčím doplnit, pokud zjistím nějaké nové skutečnosti. Opatrovnický soud bere ohled na náš názor. Soud si sám vyslýchá děti v případě nesrovnalostí. Podle nového zákoníku je soud i povinen výslech provést. Soud může požádat i soudního znalce v oboru psychologie či psychiatrie, aby provedl pohovor s dětmi. Do rodiny chodíme na šetření i v případě podezření, že jsou rodiče pod vlivem drog či v podnapilém stavu.“

C: „Zjišťujeme, jak konkrétní bydliště - jak jednoho, tak druhého rodiče vypadá. Jaké v bydlišti má dítě svoje místo na spaní, na přípravu do školy, na hraní si. Dále je zjišťován příjem rodičů, finanční náklady související s bydlením a s péčí o dítě.“

D: „Zaměřujeme se na klidnou atmosféru, bytové poměry, ke kterým využíváme i náhodné návštěvy.“

E: „Zjištění celkových poměrů v rodině, bytové poměry, vyživovací povinnosti, zaměstnání rodičů, docházka do školy, kroužky a s tím spojené náklady.“

F: „Nezbytné je být s rodinou v kontaktu. Dále je nezbytné sociální šetření v rodině, rozhovor s nezletilými dětmi. Velmi důležité je mít otevřené vztahy s oběma rodiči.“

KVO č. 7. Jak probíhá sociální šetření v rodině při úpravě poměrů před i po rozvodu?

A: „Sociální šetření může být ohlášené či neohlášené. Když si soud vyžádá neohlášené šetření, jdeme tam neohlášeně. Pokud se to dvakrát - třikrát nepovede, už tu rodinu nějakým způsobem vyzveme telefonicky nebo nějakou pozvánkou na určitou hodinu, která vyhovuje

přímo tomu klientovi. Když tam přijdeme, ukazujeme jim papír o nařízení soudu nebo jiného úřadu z celé České republiky. Šetření probíhá tak, že jim nejprve řekneme, kdo po nás šetření vyžaduje, pak následuje šetření bytových problémů, rozhovor s dětmi, který probíhá většinou v jejich pokojíčku, představíme se jim, a řekneme jim, proč přicházíme. Většinou řekneme něco o sobě např., že máme také malé děti, ptáme se na všechny jejich zájmy. Po tom, když vidíme, že je dítě ochotno hovořit, zeptáme se ho na to, jak je to doma a co rodiče.“

A co když děti nejsou ochotny?

„Když nejsou ochotny, tak samozřejmě záleží na tom, kolik dětem je. Někdy soud žádá pohovor i s dětmi, které jsou předškolního věku a tam se např. snažíme požádat i dětskou lékařku v rámci nějaké kontroly u lékaře, nebo se žádá paní učitelka či školní psycholog.“

B: „Při příchodu do domácnosti si všímáme, jak to tam vypadá a jak na nás prostředí působí. Už při vstupu na chodbu lze vyzorovat, jak ta domácnost bude vedena. V domácnosti, kde lze vidět, že je veliký nepořádek a chaos, byt bude strohý, nebude zde žádný nábytek, tak se můžeme podívat se i do skříní či ledniček, zda mají děti co jíst a zda mají oblečení. Ale v běžném sociálním šetření to neděláme. Je to velice individuální. Nahlížíme do pokoje dítě, zda mají k dispozici nějaký svůj hrací koutek, svoji postel a svůj stůl. Co se týče šetření, pokud nemáme požadavek na neohlášení šetření, tak se s klienty vždy domlouváme.“

Na neohlášené šetření chodíte pouze skrz soud nebo i sami?

„I sami, pokud vidíme nějaký důvod k návštěvě. Soud nás vyzývá k provedení sociálního šetření, je možné ohlášené i neohlášené. My vytvoříme zprávu o sociálním šetření v rodině.“

C: „Při sociálním šetření zjišťujeme hlavně bytové poměry, zaměstnání rodičů, zda má dítě k dispozici kout na hraní, nějaké hračky a zda má kde spát.“

D: „Sociální šetření probíhá formou návštěv, kde si všímáme, jak domácnost funguje a jaké zde má dítě podmínky.“

E: „Prošetřujeme poměry v rodině a provádíme šetření ohledně možností péče o dítě u obou rodičů. Sledujeme, jaké má dítě v domácnosti podmínky.“

F: „Soud dává návrh na svěření do péče před rozvodem, po rozvodu nebo společně před a po rozvodu. My tuto situaci prošetřujeme. Prvně probíhá rozhovor na OSPODU a zde je důležité navázat kontakt. Když s rozhovoru vyplyne, že není něco v pořádku ve vztahu rodič a

dítě nebo mezi rodiči navzájem, následuje dále šetření v rodině. Zde se sledují vazby mezi účastníky a prostředím, ve kterém žijí. V případě, že se soudci nezdají odlišnosti mezi zprávou z OSPODU a výpovědí rodičů u soudu, následuje opakované šetření. Sociální šetření je velice individuální případ od případu.“

KVO č. 8. Jakým způsobem probíhá rozhovor s dětmi v rozvodovém řízení a jaké metody zde nejvíce využíváte?

A: „Můžeme zde využít i práci s psychologickou poradnou. Pokud to vyžaduje soud, tak si rozhovor dělá sám soudce. Rozhovor s dětmi probíhá buď v našem prostředí, nebo ve škole na neutrálním prostředí. Pokud to však nejde, tak může proběhnout doma.“

B: „Při rozhovoru zjišťujeme, jaký postoj k samotnému rozvodu děti mají, zda jim to rodiče řekli a obeznámili je se situací. Zda mají představu, co se děje, zda mají představu, co znamená být více s mámou či s tátou. Lze se děti zeptat, u kterého rodiče by chtěli zůstat, záleží samozřejmě na věku dítěte.“

Když jsou děti starší a jsou v pubertě a nastanou výchovné problémy jako např. krádeže či braní drog, tak to řešíte jak?

„Provádí se výchovný pohovor a provádí ho kurátoři pro mládež. Zjišťuje se, proč nastala problematika drog či alkoholu. Je zde dobrá spolupráce se školou a výchovným poradcem a psychologem. Pokud my se o takovém problému dozvíme, můžeme školu požádat o výchovné setkání na půdě školy. Odkazujeme na organizace, které by jim v tomhle mohli pomoci. Za začátku např. pedagogicko psychologická poradna popř. dropin či AT poradna. Jako řešení bych viděl navázat spolupráci hlavně se školou, nehrnout se přímo do případové konference, která je nyní díky novele zákona velice populární, ale například výchovná komise na půdě školy, kde by byl přítomen ředitel školy, třídní učitel, výchovný poradce, metodik primární prevence. Sociální pracovník by měl mít kontakty na pracovníky školy a být s nimi v kontaktu, spolupracovat s nimi a řešit s nimi konkrétní problém. V otázce drog je na každém úřadě k dispozici protidrogový koordinátor. U dětí v pubertě se objevuje hodně záškoláctví, šikana, úteky z domu, drobné přestupky a může to vyústit až k páchání trestné činnosti a může skončit až pobytem ve výchovném ústavu.“

C: „My jsme povinni hovořit s každým dítětem. Soud má dáno ze zákona, že si může dítě vyslechnout sám, či psycholog nebo jiní odborníci. Ted v novém zákoně je uvedena věková hranice 12 let, kdy se dítě považuje za rozumně vyspělé na tolik, aby bylo schopno

formulovat svoje názory a pocity. Ale nemůžeme říci, že 10 ti leté dítě by to nezvládlo také. Záleží na tom, jak jsou na tom děti inteligentně. Kolikrát 8 leté dítě vyjádří své názory lépe jak třináctileté. Malé čtyřleté děti z toho ještě nemají rozum, tam záleží na tom, zda jim to rodiče nějak oznámili. Důležité je natahat z dětí nějaké informace, nejsme na to odborníci.“

D: „Zásadní je, že rozhovor s dětmi probíhá vždy samostatně bez rodičů. Rozhovor vedou vždy dva pracovníci, buď u nás v kancelářích nebo zde máme místnost s hračkami, kterou taky můžeme využít. Lze zde modelovat, využít flipchart, kde mohou namalovat pokud jsou menší např. představu týdne, jak bude probíhat. Pokud se jedná o sourozence, vedeme rozhovor zvlášť i dohromady, Zvažujeme a využíváme možnosti, že celý obsah rozhovoru s dítětem se nemusí psát do běžné části spisové dokumentace, protože ve většině rozhovorů mají děti vztah k oběma rodičům a je pro ně samotná situace o úpravě poměrů zatěžující a mnohdy řeknou věci obzvlášť ve velmi vyhrčených sporech, které jeden rodič může použít proti druhému rodiči. Z toho důvodu je obsah rozhovoru v důvěrné složce a pouze zásadní věci z toho rozhovoru píšeme do běžné složky spisu, kde jsou s ní seznámeni oba rodiče.“

E: „Při rozhovoru s dětmi je velmi důležitá pohodová atmosféra a navázání důvěry mezi pracovníkem a dětmi. Následuje povídání o škole, jejich zájmech a zálibách. V případě sourozenců, se ptáme i na ně. Dále se samozřejmě ptáme na vztahy rodičů, a jak celou situaci vidí sami děti. Jako metodu využíváme hlavně rozhovor, malování nebo děti mají k dispozici také různé hračky. Pokládáme otázky ohledně školy, zájmů, zálib, zda jsou informováni o situaci v rodině rodiči a vyjádření a přání samotné. Pokud jsou děti hodně malé, soud má k dispozici soudní psychology.“

F: „Pokud jsou děti malé, pro potřeby soudu dělá rozhovor soudní znalec, protože my nejsme psychologové. My zde na OSPODU máme hernu, dětský koutek a děti si hrají. Zeptáme se jich, zda si nechtějí třeba něco namalovat a u toho se jich ptáme otevřenými, krátkými otázkami. Děti by od rodičů o rozvodu měli být informováni a my se jich ptáme, jak to cítí.“

KVO č. 9. Setkáváte se často s ovlivňováním dětí rodiči?

A: „Samozřejmě a to hlavně v případech, kde je nutné nařídit znalecký posudek, kdy tedy po tom se odhalí, zda je to ten nebo onen rodič.“

Když se zeptám, zda by jste to mohla vyjádřit v % ?

„To si netroufnu, ale určitě to není polovina.“

B: „Stává se to, ale ne moc často. Je to strašně těžké prokázat. I soudní znalci, kteří to mají za úkol, když jim to soud nařídí, aby provedli rozhovor a probrali rodinu i s dětmi, tuto otázku taky pokládají. Ale jsou při tom velmi opatrní. Samozřejmě se s tím setkáváme, ale nevíme, zda to rodiče pouze zmiňují nebo tomu opravdu tak je. Rodiče to zmiňují a zmiňují to pravidelně.“

C: „Když bych řekla procenta těch celkových situací při úpravě poměrů dětí, o kterých vstupujeme v rámci kolizních opatrovníků dětí, tak velká většina je spojena s dohodou rodičů ohledně dětí, rodiče jsou schopni se domluvit a není potřeba mnohdy ani názor dětí zjišťovat. Ale pak se také setkáváme s rodinami, cca 25-30% rodin, kde ta situace je hodně konfliktní a kde k ovlivňování dětí rodiči samozřejmě dochází. Řekla bych, že většinou to ovlivňování není přímo cílené. Řekla bych, že to přímé a cílené ovlivňování tak vysoké procento nebude.“

D: „Ano, ale ne tak často.“

E: „Ano, stává se to.“

F: „Ano, velice často. Chtějí se partnerovy často mstít a útok na bývalého partnera jde hlavně přes dítě. Může se stát, při vyhrocených sporech, že může jít dítě i do ústavu na neutrální půdu, aby mu nebylo ubližováno a nebylo ovlivňováno, ale jsou spíše výjimky.“

KVO č. 10. Jaké poradenské služby při řešení rodičovských sporů klientům nabízíte? A s jakými dalšími organizacemi spolupracujete?

A: „Mezi státní organizace patří poradny – pedagogicko - psychologické, poradny pro mezilidské vztahy, lékaři, policie, zastupitelství a všechny orgány činné v trestním řízení. Dále všechny neziskové organizace, které jsou dostupné. Při odhalení nějakého konkrétního problému je odkazujeme dále. Většinou se ty neziskové organizace nabízí sami.“

B: „Jsou to různé poradny, mediátoři, centra pro rodiny s dětmi, rodinná centra, centra pro mezilidské vztahy, manželské poradny, mediátorské poradny, Když budu uvádět

konkrétní zařízení, tak je to Fond ohrožených dětí, Rosa, Bílý kruh bezpečí, Dům tří přání, Proxima sociále, Azylové domy, Dom na půli cesty pro děti, které opouští výchovné ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, diagnostické ústavy, střediska výchovné péče, psychologické poradny, pedagogicko - psychologické poradny, psychiatrická ambulance, PL Bohnice, Motol.“

C: „Mediační služby, služby terapeutické, psychologické, celá řada sociálních zařízení.“

D: „Psychocentrum Jihlava, Intervenční centrum Jihlava.“

E: „Psychocentrum Jihlava, Rodinná mediace – Remedias, Krizové centrum Jihlava.“

F: „psycholog (dětský, dospělí), asistované styky, centrum sociálních služeb, Pedagogicko – psychologické poradny, poradny pro mezilidské vztahy, Mediační centra, asistenční, mediační a terapeutická centra, psychologické poradny.